

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maša Jovanovič

Mentor: doc. dr. Jernej Pikalo

**IDEOLOŠKI IN POLITIČNI ASPEKTI POLITIKE
RODNOSTI**

Primerjava Slovenija - Norveška

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

SEZNAM KRATIC

EU – Evropska unija

MDDSZ – Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve

MJU – Ministrstvo za javno upravo

OECD – (*Organization for Economic Cooperation and Development*) Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj

OZN – Organizacija združenih narodov

RVK – Republiška volilna komisija

SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti

SJM – Slovensko javno mnenje

SURS – Statistični urad Republike Slovenije

UEM – Urad za enake možnosti

UMAR – Urad za makroekonomske analize in razvoj

ZSPD – Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih

KAZALO VSEBINE

1.0 UVOD.....	1
1.1 METODOLOŠKI PRISTOP	3
2.0 TEORETSKI OKVIR.....	5
2.1 PREBIVALSTVENA POLITIKA	5
2.1.2 Prebivalstvena politika razvitih držav	9
2.2 DEJAVNIKI RODNOSTI	11
2.2.1 Družbeni dejavniki	11
2.2.2 Ekonomski dejavniki	11
2.2.3 Kulturni dejavniki	11
2.3 POLITIČNA STABILNOST	12
2.3.1 Zaupanje državljanov v sistem in vlado.....	14
2.4 NOVODOBNO TRŽNO GOSPODARSTVO IN VPLIV, KI GA IMA NA RODNOST	16
2.5 ENAKOST SPOLOV – SODOBNI PRISTOP	20
3.0 SLOVENIJA.....	24
3.1 PREBIVALSTVENA POLITIKA V OKVIRU JUGOSLAVIJE.....	24
3.2 POLITIČNA STABILNOST SLOVENIJE.....	27
3.2.1 Splošni dejavniki stabilnosti	27
3.2.2 Gospodarska stabilnost	30
3.2.3 Aktualna dogajanja – vpliv vodenja politike na cilj zvišanja rojstev v državi	31
3.2.4 Zaupanje in vera v prihodnost.....	34
3.3 PREBIVALSTVENI TRENDI IN TRENDI RODNOSTI	35
3.4 IZOBRAZBENI PROFIL IN EKONOMSKA AKTIVNOST PREBIVALSTVA.....	36
3.5 SPREMENJENE DRUŽINSKE FORMACIJE.....	39
3.6 SISTEM SOCIALNE BLAGINJE.....	39
3.7 UKREPI POLITIK S CILJEM POVEČANJA RODNOSTI	42
3.7.1 Usklajevanje zaposlitvene dejavnosti in družinskih obveznosti staršev v Sloveniji	42
3.7.1.1 Porodniški dopust in dopust v času nege otroka	42
3.7.1.1.1 Očetovski dopust.....	43
3.7.1.2 Pravica staršev do zaposlitve s krajšim delovnim časom	44
3.7.1.3 Dostopnost ustreznih programov otroškega varstva.....	45
3.7.2 Ostale oblike finančnih vzpodbud.....	46

3.7.2.1 Otroški dodatek	46
3.7.2.2 Davčne olajšave	47
3.7.2.3 Denarna pomoč ob rojstvu otroka, ki ni vezana na zaposlitev	48
3.7.2.4 Dodatek za veliko družino	48

4.0 NORVEŠKA..... 51

4.1 POLITIČNA STABILNOST NORVEŠKE.....52

4.1.1 Socialna enakost	52
4.1.2 Politične stranke.....	54
4.1.3.1 Naftno bogastvo	56
4.1.4 Trenutni izzivi.....	57
4.1.5 Najvišji življenjski standard na svetu.....	58
4.1.6 Zaupanje v vlado.....	60

4.2 TRENDI RODNOSTI61

4.3 SOCIO – EKONOMSKI POLOŽAJ PREBIVALSTVA62

4.4 MEHANIZMI VZPODBUJANJA RODNOSTI - DRUŽINSKE POLITIKE NA NORVEŠKEM64

4.4.1 Starševski dopust	65
4.4.2 Sistem otroškega varstva	67

4.5 NORVEŠKI POGLED: DRUŽINSKE POLITIKE – OBVEZNE, NE PA TUDI ZADOSTNE....68

5.0 ZAKLJUČEK..... 71

6.0 VIRI 77

1.0 UVOD

Z namenom, da bi povečale stopnje rodnosti se vlade posameznih držav lotevajo različnih politik, programov in vzpodbud za pare, še posebej ženske, s katerimi bi povečali svojo rodnost. Med temi ukrepi so na primer porodniški in očetovski dopust, sistemi otroškega varstva, zaposlenost s skrajšanim delovnim časom, zagotavljanje zaščite zaposlenih, otroški dodatki in druge oblike finančnih vzpodbud. Različne države k problematiki pristopajo na različne načine, pozornost k problemu nizke rodnosti pa je večina držav usmerila relativno pozno. Kar nekaj časa so vlade držav potrebovale, da so začele razumevati posledice, ki jih predstavlja populacijski padec in staranje prebivalstva.

Nekateri avtorji (Neyer in Andersson, 2004: 11) so mnenja, da so določene razlike v reproduktivnem obnašanju v različnih državah posledica razlik v javnih politikah usmerjenih v ženske, ki se nahajajo v rodni dobi. Po njihovem mnenju je potrebno več pozornosti posvetiti samemu okolju v katerem živijo in delajo moški in ženske.

Demografske razlike med različnimi regijami oziroma državami so dostikrat rezultat različnega zgodovinskega razvoja, tako v smislu kulture, družinskih formacij kot samega družbenega in ekonomskega razvoja. Politične in institucionalne dejavnike v tem primeru torej razumem kot ekonomske, socialne in politične okoliščine, v katerih se ženske in moški odločajo o naraščanju. V tem smislu so zanimiva predvsem vprašanja, kot so na primer: kakšno vlogo igrajo (vladne) institucije pri oblikovanju demografskih odločitev oziroma kako vplivajo na oblikovanje družinskih formacij in na rojevanje; kakšno vlogo imajo pri tem socialne politike, družinske politike, sistemi družinske oskrbe – kako te vplivajo na rodnost; v kakšni meri so razlike med rodnostjo odvisne od razlik v sistemu blaginje¹ in do kakšne mere so demografske spremembe odvisne od različnih političnih

¹ Pri tem, tudi zaradi lažjega razumevanja opisa konteksta politik Norveške in Slovenije, velja opomniti, da obstaja razlika med državo blaginje in socialno državo. Rus (Rus v Trbenc, 1992: 97) za razločevanje uporablja kriterij socialne politike, ki jo izvajajo države. Za socialno državo je značilen zavarovalni tip

sistemov ter političnih sprememb v državi. Na vsa ta vprašanja mi po vsej verjetnosti ne bo uspelo odgovoriti v tej diplomski nalogi, so pa vsekakor zanimiva za premislek in se nenazadnje tudi bolj ali manj neposredno navezujejo na samo temo naloge.

Raziskovanje različnih omenjenih dejavnikov (zgodovinski razvoj, kultura, družbeno-ekonomske razmere), ki vplivajo na rodnostno obnašanje določene populacije, je zato še posebej zanimivo ravno v primeru evropskih držav. Tu namreč obstajajo visoko razviti in diverzificirani sistemi države blaginje, različne oblike kapitalističnega sistema, zgodovina planskega gospodarstva in državnega socializma pa tudi kulturna in družbena heterogenost. Tudi zato sem za predmet svojega raziskovanja izbrala dve evropski državi - Slovenijo in Norveško. Slovenija, kot bivša socialistična država, je bila po osamosvojitvi soočena s transformacijo na političnem, gospodarskem kot tudi institucionalnem področju. Država je že dalj časa pod pritiskom upadanja rodnosti pod nivo obnavljanja enostavne reprodukcije prebivalstva. Zaenkrat še ni prišlo do pozitivnih sprememb. Na drugi strani je bila Norveška v preteklem obdobju, prav tako kot Slovenija, soočena s problemom upadanja rodnosti, a se je stanje v novejšem obdobju rehabilitiralo. Tako kot ostale pripadnice nordijske skupine držav ima tudi Norveška tradicijo visoko razvitega sistema države blaginje. Ta država povezuje relativno visoko rodnost z visoko zaposlenostjo ženskega prebivalstva in vesplošnim zagotavljanjem enakopravnosti med spoloma.

socialne politike, ki je usmerjen v zmanjševanje industrijskih in urbanih tveganj in deluje predvsem na področju socialnega varstva in zavarovalništva. Za državo blaginje pa je značilen blaginjski tip socialne politike, katere cilj je blaginja celotne populacije, kar poskuša doseči s ponudbo številnih storitev na področju družbenih dejavnosti. Kljub tej razliki pa sta se socialna država in država blaginje po drugi svetovni vojni razvijali skupaj, zato se tudi prepletata. Sodobne demokratične države torej danes niso le socialne države, ampak so tudi države blaginje. Glavna skrb socialne države danes še vedno ostaja socialna varnost, vendar ne le za delavca, kot je to veljalo ob njenem nastanku, pač pa za vsakega posameznika. Poleg sistemov socialnih pomoči in sistemov socialnih zavarovanj so v teh državah vzpostavljeni tudi sistemi javnih služb, ki nudijo javne dobrine in storitve vsem državljanom pod enakimi pogoji in ki sodijo v področje države blaginje.

Ob tem pa je pomembno tudi vprašanje legitimnosti vladnega posredovanja pri vplivanju na odločitve posameznikov (državljanov) o tem, ali in koliko otrok naj bi imeli. O tem govori tudi citat, povzet iz Akcijskega programa mednarodne konference o razvoju prebivalstva:

» Vsi pari in posamezniki imajo temeljno pravico do svobodnega odločanja o tem, koliko otrok bodo imeli in v kakšnem časovnem presledku si bodo sledili. Za izvajanje te pravice jim morajo biti na razpolago vse potrebne informacije, znanje in sredstva« (ST/ESA/SER.A/149 v Chamie, 2004: 7).

V nalogi bom preverjala naslednjo hipotezo:

V Sloveniji so se državne institucije zaradi nedavnega vdora tržnih vzorcev v večji meri osredotočile na ekonomske politike kot sredstvo preseganja negativnih trendov rodnosti. Problem se ne obravnava večplastno. V primerjavi s Slovenijo je Norveška na podlagi uveljavljene tradicije egalitarizma, doseganja enakosti spolov ter zgodovine države blaginje uspela vzpostaviti celosten pristop k obravnavanju nizke fertilitnosti prebivalstva.

1.1 METODOLOŠKI PRISTOP

Ker se bom v pričujoči nalogi posvetila področju trendov rodnostnega vedenja in predvsem politikam, ki lahko vplivajo na rast oziroma upadanje prebivalstva, me bo skozi obravnavo sredstev različnih politik, ki jih izbrani državi usmerjata (tudi) na področje rodnosti, vodila predvsem deskriptivna metoda. Omenjena izbira metode bo služila kot okvir, znotraj katerega bom hkrati poskušala zavzeti določeno mero kritičnega pristopa. Ekonomske, socialne, kulturne in politične okoliščine, v katerih se posamezniki odločajo (oziroma ne odločajo) za starševstvo, in brez katerih naloga ne bi imela prave zasnove, bom zaradi lažjega razumevanja identificirala tudi s pomočjo aplikacije določenih zgodovinskih aspektov. Zaradi poskusa vzpostavitve širšega konteksta bo potrebna tudi uporaba nekaterih sekundarnih statističnih podatkov, ki bodo поблиže seznanjali z

obstoječimi trendi rodnostnega vedenja in socio-ekonomskim stanjem prebivalstva. V manjši meri bodo v pomoč tudi nekateri primerni viri (predvsem v obliki zakonov), ki bodo seznanjali z obstoječo zakonodajo na področju družinskih politik kot enim izmed poskusov vplivanja na rodnost prebivalstva. Slednje bom podprla s selektivno uporabo aktualnih teorij in idej avtorjev, ki se ukvarjajo s problematiko nizko fertilnih držav in (ne)uspešnostjo vladnega (državnega) posredovanja na to področje. V zadnjih letih, ko je na voljo vedno več primerjalnih podatkov različnih držav, so namreč evropski demografi posvetili svojo pozornost tudi primerjalnemu raziskovanju družinskih dinamik. Meddržavne študije niso le potrdile velike heterogenosti demografskega vedenja v Evropi, pač pa tudi vedno bolj razkrivajo demografske učinke, ki so posledica različnih policy pristopov (Neyer in Gunnar, 2004: 3). Primerjalna analiza omogoča ocenjevanje rezultatov raziskav ene države v kontekstu drugih držav in tako omogoča tudi boljšo oceno dejavnikov, ki lahko prispevajo k pojavu specifičnih vzorcev obnašanja v neki državi. Z drugimi besedami, primerjalni pristop ponuja možnost prepoznavanja potencialnih policy učinkov, ki jih sicer ne bi zaznali z analizo ene same države, zaradi česar sem se tudi sama odločila za tovrstno metodologijo. Ta v nalogi tako predstavlja osrednji metodološki pristop, bolj natančno pa bom sklepe, do katerih bo privedel omenjeni način analize strnila, v samem zaključku naloge.

2.0 TEORETSKI OKVIR

2.1 *PREBIVALSTVENA POLITIKA*

Populacijsko načelo, ki ga je leta 1798 objavil Malthus (Wolfgram, 2006) predpostavlja, da bo rast prebivalstva preseгла zaloge hrane², kar naj bi imelo za posledico zmanjševanje količine hrane na posameznika. Pretirano rast prebivalstva bi po teoriji tega angleškega plemiča, lahko zaustavile naravne nesreče, vojne, lakote in moralna vzdržnost (predvsem prelaganje porok v poznejša življenjska obdobja in spolna vzdržnost). Takšna kontrola rojstev pa je bila mišljenja predvsem za nižje delavske in obubožane družbene razrede³. Zgodovinski razvoj ni potrdil teorije, ki je zanemarila številne druge dejavnike, ki vplivajo na rast prebivalstva, na primer tehnološki napredek, razvoj na področju kmetijstva, spremembe same organizacije družbe ter nenazadnje sprememb v oblikovanju vladnih politik. Na podlagi tega je Malthusova teorija pozneje doživela številne kritike, med drugimi tudi s pojavom socialnega darvinizma. Ta je predpostavljala, da se visoka rodnot dojemata kot moč in vitalnost naroda oziroma rase. Ta struja je kasneje pustila sled tako v politični kot ekonomski teoriji: večje število državljanov je pomenilo večjo vojaško varnost ter večjo gospodarsko rast, zaradi česar so vlade držav poskušale vplivati celo na povečanje rodnoti svojih državljanov.

V sedanosti je razdelitev sveta na razviti in nerazviti del je ena od najpogostejših globalnih delitev. Velike razlike v gospodarski in družbeni razvitosti se odražajo v dvojnosti sodobnih demografskih razmer. Za zadnjih šestdeset let je sicer v splošnem značilna hitra rast svetovnega prebivalstva, ki je okrog leta 1930 dosegla 2 milijardi,

² Malthusova predpostavka je namreč temeljila na ideji, da prebivalstvo narašča po geometričnem zaporedju (2, 4, 8, 16, 32, 64, itd.), medtem, ko zaloge hrane naraščajo aritmetično (1, 2, 3, 4, 5, itd.).

³ Na podlagi te ideje je Furedi (Furedi v Wolfgram, 2006) izpeljal, da je bil najbrž poglaviti vzrok Malthusovih postavk v poskusu legitimacije takratnih vladnih gospodarskih ter socialnih politik, ki so prezrle potrebe delavskega razreda. Kljub temu, je zanimivo, da je Malthus to teorijo razvil v času, ko sta Anglija in zahodna Evropa na splošno doživljali velik gospodarski razcvet. V poznem 18. stoletju je bila zahodna družba namreč pod vplivi industrializacije, a je bila kljub temu dovzetna za napovedi črnega scenarija.

kasneje pa je potrebovalo za vsako naslednjo milijardo zaporedoma 30, 15 in 12 let (Malačič, 1989: 415).

Tako hitro rast svetovnega prebivalstva lahko v celoti pripišemo eksplozivni rasti v nerazvitem delu sveta. V razvitem svetu obstajajo od sredine šestdesetih let naprej namreč povsem drugačne razmere in problemi. Rast prebivalstva tega dela sveta postopoma usiha in povečuje se število držav, kjer število umrlih presega število živorojenih. Prenizka rodnost je danes splošna značilnost razvitega dela sveta. V številnih evropskih državah se je rodnost sredi osemdesetih let znižala na raven, ki zagotavlja le okrog 60 % enostavne reprodukcije (Malačič, 1989: 415). V to globalno demografsko delitev spadata tudi državi, ki sem ju izbrala za predmet proučevanja.

Demografski oziroma prebivalstveni problemi so tipični družbeni problemi. Za družbene probleme pa je značilno, da jih družba skuša reševati s političnimi sredstvi ali s politiko prilagojeno konkretnim problemom. Prebivalstvena politika obsega celovit družbeni odnos do razvoja prebivalstva in s tem do vseh prebivalstvenih procesov, struktur (demografskih, ekonomskih in družbenih) ter medsebojne povezanosti vseh dejavnikov, ki vplivajo na razvoj prebivalstva (Malačič, 1984: 697). Gre torej za splet ciljev, ki jih poskušajo doseči nosilci politike z ukrepi in aktivnostmi, ki so utemeljeni na določenih načelih, normah in vrednotah. Kar velja za politiko na splošno, velja tudi za prebivalstveno politiko. Zato lahko prebivalstveno politiko definiramo kot *splet demografskih ciljev, ki jih poskušajo doseči nosilci prebivalstvene politike z bolj ali manj zaokroženim sistemom ukrepov in aktivnosti, temelječih na bolj ali manj splošno sprejetih načelih, normah in vrednotah* (Malačič, 1996: 297 – 98).

Navedena opredelitev prebivalstvene politike vsebuje štiri osnovne sestavine. Prvič, kot že rečeno, načela, norme in vrednote, na osnovi katerih je politika utemeljena. Drugič, cilje, ki jih poskuša doseči. Tretjič, nosilce, ki izvajajo politiko, in četrtič, ukrepe in aktivnosti, s pomočjo katerih naj bi se uresničili zastavljeni cilji. K temu bi lahko dodali tudi način sprejemanja politike, pri čemer imam v mislih predvsem stopnjo

konsenzualnosti pri sprejemanju političnih odločitev. Ta je odvisen od konkretnih institucionalnih in političnih razmer v državi.

Dejstvo je, da je prebivalstvena politika tesno povezana s splošno družbenoekonomsko politiko. Avtorji, ki bolj na široko opredeljujejo obravnavano politiko, v njen okvir ne uvrščajo le ukrepov z neposrednimi demografskimi cilji, ampak tudi ekonomske in socialne ukrepe, ki delujejo na reprodukcijo prebivalstva posredno (McDonald, 2000; Rønsen, 2005; Neyer in Andersson, 2004). Nenazadnje na odločitev o naraščanju posredno vpliva tudi politična stabilnost in vera v prihodnost. Zato je povezanost prebivalstvene politike z drugimi politikami še tesnejša, demografski cilji pa postanejo sestavni del programov širšega ekonomskega in družbenega razvoja. Nekateri avtorji menijo, da je lahko tudi odsotnost konkretnih ukrepov obravnavane politike oblika prebivalstvene politike (npr.: Malašič, 1996).

Ne glede na zapletenost identificiranja prebivalstvene politike pa nekateri kriteriji kljub vsemu morajo obstajati. Najbolj enostavno je pri tem upoštevati dva. Prvič, javno objavljeno politiko s strani ustreznega vladnega ali drugega državnega organa, in drugič, izvajanje konkretnih ukrepov in aktivnosti za uresničitev opredeljene in sprejete politike. V tem primeru lahko govorimo o eksplicitni prebivalstveni politiki. V primeru, da država takšne politike ne objavi, to še ne pomeni, da prebivalstvene politike nima. Večina sodobnih držav tudi v tem primeru uporablja celo vrsto ukrepov in aktivnosti z bolj ali manj neposrednimi učinki na reprodukcijo prebivalstva. Zato lahko zanje rečemo, da uporabljajo *delne ukrepe prebivalstvene politike*.

2.1.1 Tipologija prebivalstvene politike

Posamezne tipe prebivalstvene politike praviloma opredelimo na osnovi ciljev, ki jih hoče politika doseči. Širša opredelitev se nanaša na kvantitativno oziroma kvalitativno politiko (Malašič, 1996: 300). V nalogi se bom posvetila *kvantitativni prebivalstveni politiki*, ki se zavzema za količinsko izražene cilje. Ti se dalje lahko nanašajo na

povečanje ali zmanjšanje obsega oziroma stopenj rasti prebivalstva, prerazporeditev prebivalstva med posameznimi regijami znotraj države in podobno. Količinsko ali kvantitativno prebivalstveno politiko torej delimo še naprej na razširitveno (ekspanzivno), omejitveno (restriktivno) in prerazdelitveno (redistributivno) (Malačič, 1996: 301).

Tema naloge se osredotoča na *razširitveno prebivalstveno politiko*, ki se zavzema za povečanje obsega prebivalstva in njegove rasti. V to skupino sodi tudi politika, ki v razmerah depopulacije poskuša zaustaviti upadanje števila prebivalstva oziroma preusmeriti prebivalstvene trende v smer, ki bi zagotavljala dolgoročno nemoteno reprodukcijo prebivalstva. Takšna politika je značilna za današnje razvite države, kamor sodita tudi Slovenija in Norveška.

Za posamezne vrste količinskih prebivalstvenih politik je značilno, da ne dajejo enakega pomena rodnosti, smrtnosti in migracijam kot spremenljivkam, s pomočjo katerih bi poskušale dosegati svoje cilje. Kot spremenljivki se pojavljata le rodnost in migracije, zato lahko v okviru razširitvene prebivalstvene politike ločimo pronatalitetno in imigracijsko različico. Za mednarodne migracije lahko rečemo, da nimajo večjega vpliva. Svet je naseljen in velika večina današnjih držav ni pripravljena sprejeti večjega števila imigrantov. Tako je rodnost postala bolj pomembna spremenljivka sodobnih prebivalstvenih politik (Malačič, 1996: 306 - 307).

Tudi tema te naloge zanemarja migracije in se tako osredotoča zgolj na rodnost oziroma *pronatalitetno politiko* kot spremenljivko analize. Kljub temu pa je, ne glede na različen pomen posameznih elementov prebivalstvene politike, potrebno poudariti, da celovito prebivalstveno politiko sestavljajo vse njene sestavine.

To kompleksno področje sem torej za potrebe mojega raziskovanja, s stališča primerjave dveh držav, omejila na ***kvantitativno, razširitveno pronatalitetno prebivalstveno politiko***.

2.1.2 Prebivalstvena politika razvitih držav

Posamezni primeri spodbujanja rodnosti so znani že iz starejših zgodovinskih obdobj, ko je še prevladoval tradicionalni tip reprodukcije prebivalstva. Ti cilji so bili navadno omejeni na ožje geografske regije, socialne razrede ali sloje. Prebivalstvena politika v razvitih državah je povezana z značilnostmi sodobnega tipa reprodukcije prebivalstva. Ta politika je tisto sredstvo, s katerim družba poskuša uveljaviti družbene interese v reprodukciji prebivalstva ter s tem usklajevati individualno in družbeno. V razmerah tradicionalne reprodukcije se je družbeno uveljavljalo prek prefinjenih poti družbenih norm, navad in običajev. Te poti so v razvitih državah skoraj v celoti izginile, njihovo vlogo pa postopoma prevzema država s prebivalstveno politiko.

V razmerah tradicionalne reprodukcije je država posegla eksplicitno po ukrepih pronatalitetne politike vedno takrat, ko ustaljena sredstva pritiska na visoko rodnost niso zadostovala. To pa je bilo običajno v obdobjih kriz ali neposredno po njih, v posameznih družbenih razredih in slojih, ter v obdobjih, ki so nudila pomembne priložnosti na vojaškem ali gospodarskem področju (Malačič, 1996: 306 – 307).

Iz antičnega obdobja so najbolj znani Avgustovi zakoni (predvsem *Lex Julia* in *Papia-poppaea*), sprejeti med 18. in 9. letom pred našim štetjem. Rimski cesar Avgust je s temi zakoni poskušal pospeševati sklepanje zakonskih zvez in nastanek družin z večjim številom otrok. Načeloma naj bi vsak rimski državljani v rodni starosti živel v veljavnem zakonu. Zakoncem z otroki so demografski zakoni priznavali različne ugodnosti v osebno pravnem položaju in pri dedovanju, tisti brez otrok pa so bili v manj ugodnem položaju. Ti zakoni so bili sicer razredno selektivni (nanašali so se samo na razred svobodnih rimskih državljanov), kljub temu pa so imeli pomemben učinek na kasnejše oblikovanje podobnih ukrepov v drugih državah.

Kasneje lahko zasledimo posamezne bolj očitne ukrepe pronatalitetne politike v večjih fevdalnih monarhijah v Evropi. Ti primeri so povezani z merkantilizmom in s postopnim osvobajanjem od prevladujočega vpliva katoliške cerkve, ki je v srednjem veku s poudarjanjem verskega nad posvetnim povsem onemogočila kakršnokoli pronatalitetno

politiko. Vse bolj so na pomenu začeli dobivati ekonomski in nacionalni cilji, kar se je pokazalo v prepričanju, da je bogastvo in varnost države oziroma naroda odvisno od števila prebivalstva. Vsi ti primeri so že povezani z velikimi družbenimi in ekonomskimi razmerami, ki so povzročile demografski prehod⁴, privedle do nastanka sodobnega tipa reprodukcije in s tem do kvalitativno nove vloge prebivalstvene politike v današnjih razvitih državah (Malačič, 1996: 306 – 307). Dosedanja praksa prebivalstvenih politik razvitih držav kaže, da so večinoma uporabljale ekonomske ukrepe.

Na mikro ravni so to ukrepi, ki znižujejo stroške družine z rejo, vzgojo in izobraževanjem otrok ter ukrepi, ki poskušajo olajšati zaposleni ženski združevanje reproduktivno funkcijo z zaposlitvijo na trgu dela. Takšni ukrepi so otroški dodatki, plačilo stroškov zdravstvenih pregledov med nosečnostjo in po rojstvu otroka, brezplačno zdravstveno varstvo mater in otrok, enkratna ali večkratna denarna pomoč v času nosečnosti, ob porodu in v prvih letih življenja otroka, subvencioniranje otroškega varstva, zagotavljanje brezplačnega šolanja in ugodnih kreditov za nadaljnje izobraževanje otrok, podaljšanje in ohranjanje polno ali delno plačanega porodniškega dopusta, zagotavljanje plačanega bolniškega dopusta v času bolezni otrok, posebno ugodni krediti za reševanje stanovanjskega problema in za druge namene, povezane s stroški otrok in podobno. Na makro ravni uporabljajo sodobne razvite države razne davčne olajšave za družine z otroki, pri čemer običajno učinek teh olajšav progresivno narašča s številom otrok (Malačič, 1996: 308). Nekatere države, kot bomo kasneje videli na primeru Norveške, usmerjajo večja investicijska sredstva v izgradnjo otroških jasli in vrtcev.

⁴ Po klasični teoriji demografskega prehoda, kot jo je zasnoval Notestein (Notestein v Černič Istenič, 1994: 25), so poglobitni razlog upadanja rodnosti spremembe, ki jih je povzročila modernizacija. Povsod tam, kjer je prišlo do preobrazbe tradicionalne družbe v moderno, naj bi rodnost začela upadati. Pri tem se še posebej izpostavljajo naslednji dejavniki: upadanje smrtnosti, industrializacija, ločitev med produkcijo in reprodukcijo, naraščanje življenjskega standarda, urbanizacija, množično izobraževanje, daljša ekonomska odvisnost otrok od staršev, zaposlovanje in emancipacija žensk, zaton nekaterih družinskih funkcij, socialna mobilnost, sekularizacija in uporaba kontracepcijskih metod.

2.2 DEJAVNIKI RODNOSTI

Večina dejavnikov rodnosti deluje posredno in tako oblikuje rodnost prebivalstva. Mnoge in med sabo prepletene dejavnike je možno v skladu z različnimi avtorji razdeliti na več načinov. Najbolj splošna delitev se nanaša na biološke in družbene dejavnike. Zaradi narave te naloge sem se seveda odločila za obravnavo družboslovnih dejavnikov. Različni avtorji jih obravnavajo različno, jim dajejo različne poudarke. Več kot očitno pa je tudi, da so med sabo zelo prepleteni. Izpostavila sem tiste, za katere menim, da so pomembni v nadaljnji analizi.

2.2.1 Družbeni dejavniki

Ko govorimo o družbenih dejavnikih, imamo v mislih vlogo in pomen žensk v družbi (vse več žensk daje v prvi vrsti prednost izobrazbi in karieri), spremenjeno vlogo družine (vedno več ljudi zavrača vstop v zakonsko zvezo, povečuje se število razvez in število izvenzakonskih otrok) ter celotne družbe na področju reprodukcije (uveljavljene družbene norme nizkega števila otrok v družini, vrednote rojevanja otrok so na splošno potisnjene v ozadje). Tako so družbeni dejavniki obenem povezani s procesom modernizacije družbe (Davis v Istenič Černič, 1994: 91).

2.2.2 Ekonomski dejavniki

Pomemben vpliv na naravo in obseg rojevanja imajo dejavniki, kot so materialna življenjska raven, način proizvodnje, razdelitve, menjave in potrošnje. Preobrazba družine, njena izguba ekonomskih funkcij, zaposlovanje žensk-mater na trgu dela, naraščanje stroškov vzgoje otrok ter socialno – ekonomska varnost, ki izhaja iz tega, so bistveno prispevali k oblikovanju sodobne nizke ravni rodnosti (Berčan, 2003: 34).

2.2.3 Kulturni dejavniki

Kulturni vidiki (družbene norme in vrednote) so v veliki meri povezani z motivacijskimi perspektivami reproduktivnega obnašanja. Gre za napredovanje individualistične orientacije zahodnega vrednostnega sistema, kar se odraža v obstoju različnih življenjskih

slogov ljudi. Pomemben vidik tega je tudi zaton moči religiozne ideologije družine oziroma tradicionalne družinske morale (Lesthage in Caldwell v Černič Istenič, 1994: 91).

2.3 POLITIČNA STABILNOST

Problematika rodnosti je pojav, ki se ga ne da obravnavati enodimenzionalno. Zaradi kompleksnosti, ki ga predstavlja, je v tej analizi potrebno upoštevati vse dejavnike, ki sem jih naštela že zgoraj (glej 2.2). Pri tem je (tudi v nadaljevanju) potrebno razumeti, da ne gre za posamezne, nepovezane aspekte, pač pa za večinoma med seboj prepletene dejavnike, med katerimi večina deluje na rodnost posredno. Pri tem želim pokazati, da je učinek skupnega delovanja vseh teh faktorjev na rodnost prebivalstva nezanemarljiv.

Ko torej problematiko rodnosti postavimo v nek širši okvir, ne moremo mimo vprašanja stabilnosti določenega političnega sistema. Ta namreč vpliva na dejstvo, kako ljudje dojemajo svoj položaj znotraj političnega sistema pri tem pa, glede na stanje, ki vlada v državi, lahko zavzamejo optimistično oziroma pesimistično razpoloženje. Tovrstno počutje pa navsezadnje lahko tudi precej prispeva k odločitvi za oziroma proti naraščanju.

Številni avtorji, npr. Lijpart in Almond (Lijpart in Almond v Lane in Ersson, 1987: 13 – 15, 23 – 28) so se ukvarjali s tem, kaj naj bi politična stabilnost pravzaprav predstavljala. Na tem mestu bom uporabila Tomšičevo klasifikacijo elementov politične stabilnosti, ki jo sicer sam opredeli kot stanje razvite demokracije.

Po Tomšiču koncept politične stabilnosti sestoji iz treh komponent, in sicer: *obstoynosti sistema, inkluzivnosti ter efektivnosti* (Tomšič, 2003: 65).

Obstoynost sistema razumemo kot odsotnost groženj ureditvi v obliki (političnega) nasilja, legitimnost in stabilnost vladanja. Najosnovnejši pogoj za obstoynost katerekoli politične ureditve je njegova »fizična« varnost, (ne)izpostavljenost aktivnostim, usmerjenim v nasilno spremembo temeljnih institucionalnih in normativnih premis

sistema. Obstajajo notranje in zunanje oblike groženj. Notranjo grožnjo predstavljajo razne radikalne skupine in njihove nasilne prakse (tudi notranji terorizem), medtem ko so zunanje grožnje lahko neposredne oblike posegov ene države na drugo (recimo vojaška agresija) kot tudi poskus destabilizacije neke države v obliki pomoči raznim »domačim« skupinam (z njimi naj bi jih družila ideološka, nacionalna, verska ali kaka druga pripadnost).

Z vprašanjem (odsotnosti) groženj politični ureditvi je povezano tudi vprašanje njene legitimnosti. Po Lipsetu (Lipset v Tomšič, 2003: 65) predstavlja legitimnost zmožnost vzdrževanja prepričanja, da so obstoječe politične institucije za družbo najprimernejše. Posledica legitimnosti je pristajanje državljanov na temeljne norme in principe določene politične ureditve.

Za uspešno funkcioniranje sistema je poleg pristajanja na njegova načela potrebna tudi utečenost mehanizmov sprejemanja in izvajanja odločitev. Za to pa mora biti zagotovljena stabilnost v smislu za to potrebnega časa in resursov. Tako je zaželeno, da potekajo selekcije nosilcev oblasti ne prereditko pa tudi ne prepogosto. Prepogosto menjavanje vlad namreč ovira koherentno in konsistentno vodenje politik, ker to negativno vpliva na sposobnost doseganja razvojnih ciljev, medtem ko se v primeru prereditkih menjav lahko zgodi, da se vladajoča garnitura začne čutiti »nedotakljivo«, kar pa lahko povzroča neučinkovitost, korupcijo itd.

Pri inkluzivnosti gre za vključenost kar najširšega števila ljudi v politično odločanje. Njena glavna elementa sta participacija (sodelovanje državljanov na različnih ravneh odločanja, na primer na volitvah) in kompetitivnost (svobodno in enakopravno delovanje političnih akterjev), posledica katere je obstoj političnih alternativ.

Kot tretji element Tomšič (2003: 72 – 4) navaja efektivnost. To je sposobnost političnega sistema za doseganje razvojnih ciljev, pri čemer sta pomembni predvsem učinkovitost in transparentnost. Učinkovitost tu pomeni sposobnost konsenzualno sprejetih družbenih ciljev, reševanje ključnih problemov, ki so postavljeni pred družbo. Z vprašanjem transparentnosti pa je na drugi strani tesno povezana problematika korupcije. Ta predstavlja eno najresnejših ovir družbenemu razvoju, saj pomeni izgubo velike količine

potencialov in resursov, ki bi bili lahko uporabljeni v razvojne namene. Deluje tudi proti načelom družbene enakosti, saj obstajajo socialno šibke skupine, ki ne posedujejo zadostnih sredstev za podkupovanje ter jim je otežen dostop do javnih dobrin in storitev, ki naj bi bile načeloma dostopne vsem.

2.3.1 Zaupanje državljanov v sistem in vlado

Zaupanje državljanov v vlado in politiko, ki jo ta vodi, je neposredno povezano s politično (ne)stabilnostjo v državi.

Baier trdi, da zaupanje vključuje pričakovanje, da bodo drugi (v tem primeru torej vlada) poskrbeli za posameznikove interese oziroma da jih ne bodo izkoristili in ga pri tem oškodovali (Baier v Bouckaert in Van de Walle, 2001: 4). To pomeni, da ni zagotovila za pozitiven rezultat. Ko torej ljudje pokažejo zaupanje, s tem pričakujejo določen razvoj dogodkov. Običajno na podlagi izkušenj. Sztompka pojasnjuje, da zaupanje vključuje sedem dejavnikov: pravilnost, učinkovitost, zanesljivost, reprezentativnost, poštenost in naklonjenost (Sztompka v Bouckaert in Van de Walle, 2001: 4). Torej gre za verjetnost, da bo politični sistem (oziroma del njega) posameznikom zagotovil željene rezultate. Podpora očitno obstaja kot neposredna posledica zadovoljstva z rezultati sistema, ko so zahteve državljanov (oziroma pripadnikov sistema) zadovoljene. Za skandinavske države na primer velja, da so od nekdaj uživale veliko mero zaupanja in podpore, medtem ko so državljani vzhodnoevropskih držav pri tem nagnjeni k primerjanju sedanjega sistema s preteklimi komunističnimi vlada.

Teorija učinkovitosti izvrševanja vladnih nalog (»performance theory«) govori o dveh nivojih; prvi se nanaša na t.i. makro rezultate (brezposelnost, gospodarska rast, inflacija...), medtem ko se drugi nivo ukvarja s t.i. mikro rezultati (kakovost vladnih storitev) (Bouckaert in Van de Walle, 2001: 20). Če med državami obstajajo razlike v zaupanju državljanov v sistem oziroma njihove vlade, potem je to posledica razlik v stopnjah brezposelnosti, stabilnosti vlad, itd.

Zaupanje, o katerem govorimo tukaj in temelji na tem, kako ljudje ocenjujejo družbo, v kateri živijo, je močno povezano s kulturnimi, socialnimi, ekonomskimi in političnimi spremenljivkami. Države, ki so znane po visoki stopnji zaupanja so običajno etnično homogene države, imajo protestantsko tradicijo, uspešne vlade, so premožne (BDP na prebivalca), ohranjajo pa tudi enakost v dohodkih (Delhey in Newton, 2004: 1). Kot že rečeno, je takšna kombinacija najbolj tipična za nordijske države, kot bomo videli tudi kasneje.

Delhey in Newton poudarjata, da gospodarska uspešnost igra pomembno vlogo pri zaupanju državljanov v prihodnost. S *per capita* dohodkom in splošnim gospodarskim razvojem pa je povezana tudi modernizacija, pri čemer se ta meri v stopnji urbanizacije, velikostjo kmetijskega sektorja in pričakovano življenjsko dobo (Delhey in Newton, 2004: 6). Prav tako ni nujno, da bogastvo neke države igra vodilno vlogo pri zaupanju v sistem, pač pa je še pomembnejša dohodkovna enakost. Individualistično naravnane, kompetativne države, ki vodijo politiko svobodnega trga, so v primerjavi s kolektivističnimi državami blaginje nagnjene k nižjim stopnjam zaupanja njihovih državljanov.

Kot je bilo že povedano, so merila politične stabilnosti, pravne države in vladne učinkovitosti v tesni povezavi z zaupanjem državljanov. Ne šteje pa le vladni ustroj pač pa tudi vladne politike in storitve, tako v kvantitativnem kot kvalitativnem smislu. To je skladno z idejo, da politični sistem, ki namenja zadosti pravih sredstev, pripomore k vzpostavljanju občutka državljanstva, ta pa je dalje povezan z zaupanjem. Na drugi strani pa so sistemi, ki so bolj tržno orientirani in namenjajo manj pozornosti javnim storitvam, bolj individualistični in bolj kompetativni, zato pa imajo tudi manj zaupanja (Delhey in Newton, 2004: 17).

Tudi religija je v preteklosti pripomogla k oblikovanju specifičnih kulturnih vzorcev, ki še danes vplivajo na široko paleto družbenih pojavov - od gospodarske razvitosti in oblik vlad, do pogledov na enakost in korupcijo. Cerkev je namreč ustanova, ki za ljudi nekega družbenega okolja bolj ali manj monopolno ureja slike sveta z oblikovanjem in

posredovanjem temeljnih moralnih vrednot in norm, legitimiranjem temeljnih institucij družbenega in posameznikovega življenja (Kerševan, 2005: 13). Status krščanske cerkve kot državno privilegirane narodne cerkve je nasprotoval načelom moderne države in enakim človekovim oziroma državljanskim pravicam. S tega vidika Kerševan (2005: 92 – 93) izpelje, da je prav gotovo ustrezna in koristna ločenost države in cerkve, vendar se obenem vprašuje, ali je pri tem možno v celoti in dosledno izluščiti krščanske religijske sestavine iz državne ideologije. V razmerah ločenosti države in verske skupnosti je tako civilna religija način obstoja politične religije. Tudi zato je religiozna tradicija upoštevana kot zunanji dejavnik, ki zgodovinsko prednjači pred drugimi dejavniki (Delhey in Newton, 2004: 27). Protestantizem je na primer na podlagi protestantske etike pustil zgodovinski vpliv na kulturo enakosti in zaupanja vrednem ravnanju. Poleg tega pa so protestantske dežele še danes med najbogatejšimi, najbolj demokratičnimi in jasno tudi najmanj skorumpiranimi državami na svetu.

Če povzamemo, je zaupanje ljudi v vlado najmočnejše tam, kjer so prisotni vsi navedeni pogoji. Ti pa naj bi bili najbolj očitno povezani ravno v primeru nordijskih držav.

2.4 NOVODOBNO TRŽNO GOSPODARSTVO IN VPLIV, KI GA IMA NA RODNOST

Večina avtorjev je mnenja, da je povečanje rodnosti težje dosegljivo v razmerah novega, tržno usmerjenega gospodarstva (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on the Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies, 2000). Od osemdesetih let dalje je večina industrializiranih držav prestrukturirala svoja gospodarstva v skladu s filozofijo odprtega in prostega trga, ki naj bi zagotavljal najbolj učinkovito obliko gospodarske organiziranosti. V primeru Slovenije se je to zgodilo desetletje kasneje. Z namenom prostega pretoka kapitala so bila prej obstoječa pravila in omejitve zreducirana, s čimer se je lahko dosegla maksimizacija ekonomske učinkovitosti in profita. Teorija razlaga, da povečan profit zagotavlja tudi izboljšanje na področju zaposlovanja in plačne politike, posledično pa tudi izboljšanje ekonomskega blagostanja. Značilnosti takšnega gospodarskega režima so nizke

obdavčitve, prost pretok kapitala preko mednarodnih meja, prosta trgovina, sposobnost zaposlenih da vplivajo na določanje višine plače in delovnih pogojev ter zmanjšan obseg državno financiranih socialnih programov.

V devetdesetih je ta sistem v večini industrializiranih držav prispeval k znižanju brezposelnosti, v povprečju pa tudi omogočil večje blagostanje. Vendar pa so ob vsem tem vprašljivi rezultati distribucije le-te. Podjetja kakor tudi države same so v primeru neuspeha kratkoročno kaznovane z odtokom kapitala. Posamezniki so kaznovani z izgubo osebnih dohodkov. Tako so v okviru obstoječega sistema nagrade res precej višje v primerjavi s prejšnjim sistemom protekcije, hkrati pa so večja tudi tveganja. Večina držav tržne neuspehe korigira na račun socialnih sistemov, ki so tako stalno ogroženi. Ker socialna varnost ni nikoli zagotovljena, ljudje prevzamejo obnašanje, ki je nagnjeno k izogibanju tovrstnim tveganjem.

Esping-Andersen (Paper prepared for the Annual seminar 2000 of the European Observatory on the Family matters, Low Fertility, families and Public Policies, 2000) ugotavlja, da je kontinentalni evropski sistem države blaginje v prilagajanju novemu tržnemu gospodarstvu preprečil rast zaposlovanja, še posebej zaposlovanje v storitvenem sektorju ter zaposlenost s skrajšanim delovnim časom. Med zaposlenimi v »mainstreamu« obstaja zelo močna tendenca k zaščiti svojih pravic v sistemu socialne varnosti. Rezultat tega je trg dela, ki v večini zaposluje moške srednjih let, izven njega pa ostajajo ženske in mladi. Najbolj varna strategija za njih je, da se tudi sami vključijo na trg delovne sile in tako preložijo formacijo družine v poznejši življenjski cikel, ali pa se ji sploh odpovejo. Takšen sistem predstavlja konservativno, družinsko-stroškovno usmerjeno državo blaginje, ki še vedno temelji na modelu moškega oskrbovalca družine.

Tržni pristop obravnava posameznike kot vložke v sistem produkcije. Da bi zaščitili sami sebe, morajo zato posamezniki maksimizirati svoje prispevke na trgu. To pomeni, da so se prisiljeni osredotočiti na pridobitev iskanih spretnosti, delovnih izkušenj in kvalitetnih priporočil. Istočasno morajo varčevati prihranke kot osebno zaščitno mrežo. Poleg tega je ob vsem tem potrebno ohraniti tako časovno kot prostorsko fleksibilnost, saj je le tako mogoče uspešno reagirati na priložnosti, ki se lahko pojavijo. Za posameznika, ki na tak

način zaščiti samega sebe, je v svetu, ki nagrajuje tržno produktivnost, nespametno posvečati čas in finančna sredstva za namene reprodukcije. Družbena reprodukcija namreč vključuje altruizem, kar pomeni denar in čas, posvečen drugim oziroma družbi v splošnem. Zato je za takšnega posameznika, vpetega v svobodno tržno gospodarstvo, ekvivalent nepraktičnosti.

Družina je tako v osrčju družbene reprodukcije in je mesto, kjer se izraža altruizem. Po McDonaldu (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on the Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies, 2000) obstajajo tako teoretiki kot politiki, ki verjamejo, da je mogoče potegniti ločnico med javno sfero tržnega gospodarstva in privatno sfero družine; da je posameznik lahko visoko kompetitiven, individualistično usmerjen in nagnjen k izogibanju nevarnostim trga, obenem pa požrtvovalen, altruističen in pripravljen na tveganja znotraj družine. Gre za ljudi, ki še vedno verjamejo v ločene vloge moških in žensk. Tako naj bi bila tržna produkcija domena moškega, družbena reprodukcija pa odgovornost ženske. Zaposlen moški z družino je tako brez večjih težav lahko fleksibilen v odnosu do zahtev tržne produkcije, če ima doma ženo, ki skrbi za potomstvo. Konservativna struja na nizko rodnost dostikrat odreagira v tej smeri. Zdi se, da danes živimo v svetu, v katerem ni več mogoče jasno ločevati zasebne in javne sfere. Zato je potrebna prilagoditev sistemu, saj lahko »plavanje proti toku« ter ignoriranje sodobnih trendov, pusti dolgoročne posledice tudi na področju rodnosti. Nasprotno temu bo v razmerah, kjer je človeški kapital primerno cenjen, svobodni trg zaposlil visoko kvalificirano žensko pred moškim, ki je manj usposobljen od nje. Sodobna ženska, ki se zaveda nevarnosti trga dela, bo tudi v primeru, da se razide s partnerjem, poskrbela za svojo materialno varnost in se tako izognila podrejenemu položaju v odnosu do moškega (Ule in Kuhar, 2003: 114). Pari se danes vse bolj zavedajo dejstva, da dvojna zaposlenost zagotavlja neke vrste varnostno mrežo v primeru izgube delovnega mesta enega izmed njiju (banke to potrjujejo s tem, ko na podlagi dveh dohodkov ponujajo hipoteke na stanovanja). Danes tako starši kot tudi sam šolski sistem spodbujajo dekleta k pridobivanju spretnosti, ki jim bodo pomagala ostati povezana z delovno silo. Rezultat tega je, da danes obstaja le malo mladih žensk, katerih življenjski cilj je poroka, nikoli pa postati del delovne sile. Zopet pridemo do

sklepa, da ponovna vpeljava modela moškega oskrbovalca družine v situaciji, kjer se soočamo z dilemo ohranjanja družbene reprodukcije v kombinaciji z ekonomsko produkcijo, ki ga ponuja svobodni trg, torej ni rešitev.

Trg ni zainteresiran za to dilemo, ker deluje po principu kratkoročne orientacije. Tako podjetja kot vlade slej ko prej postanejo vpletene v to kratkoročno vizijo. Navsezadnje imajo za to tudi dober razlog, saj jih v primeru kakršnihkoli kratkoročnih spodrseljavev finančni trgi kaznujejo.

Dolgoročne naložbe so na račun osredotočenosti na kratkoročne cilje izrinjene iz dnevnega reda tako podjetij kot samih vlad. Neo-klasičen ekonomski model namreč predvideva, da družbena organizacija deluje po principu *ceteris paribus*⁵, kar pomeni, da se bo sčasoma korigirala sama od sebe. Ko bo otrok vse manj in manj, bo njihova vrednost za družbo narasla, vse več bomo plačevali tistim, ki bodo rojevali. Tudi če to drži, bo trg reagiral na pomanjkanje delavcev, ki ga je povzročila predhodna nizka rodnost, saj se kasnejše povečanje le-te ne bo sposobno preobraziti v delovno silo nadaljnjih 20-25 let. Časovni razmak je lahko zelo dolgotrajen, medtem pa seveda že lahko pride do velikih demografskih težav. Populacijska politika je zaradi tega politika z dolgoročnimi cilji in zato tudi zahteva celosten pristop. Za zdaj pa ni nobenih zagotovil, da bo tržni mehanizem korigiral obstoječo situacijo. Trg namreč še naprej ustvarja delavce, ki so nagnjeni k izogibanju njegovih nevarnosti in za katere otroci predstavljajo prej nevarnost kot pa karkoli drugega. Pri tem je še precej držav zavezanih omenjenemu

⁵ *Ceteris paribus* je latinski izraz, ki v prevodu pomeni "pod ostalimi nespremenjenimi pogoji". Izraz se večinoma uporablja v ekonomskih analizah, da bi pojasnili učinek sprememb na podlagi ene (neodvisne) spremenljivke na spremembe druge (odvisne) spremenljivke, ne da bi upoštevali možne stranske učinke drugih neodvisnih spremenljivk na odvisno spremenljivko. Pogosto se na ta način poenostavi formiranje napovedi na podlagi ponudbe in povpraševanja (A Glossary of Political Economy Terms, 2006). Na primer: porast cen govejega mesa bo "ceteris paribus" vplivalo na manjše količine prodanega govejega mesa s strani potrošnikov. Pri tem zanemarimo možnost, da se bodo na primer hkrati še za večji odstotek dvignile cene piščančjega mesa, svinjine, morske hrane itd., da se bo dohodek potrošnika bistveno povečal oziroma da nepričakovano pride na dan novica o izbruhu bolezni norih krav.

modelu moškega oskrbovalca družine (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on the Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies, 2000).

Zato tudi v primeru, da bi trg omogočal boljše pogoje, kot na primer precejšnje znižanje nezaposlenosti in povečan realni dohodek, to ne bi tudi nujno stimuliralo povečanja rodnosti. Razlog za to je dejstvo, da je odločanje za naraščaj v pogojih tržnega gospodarstva veliko bolj povezano z relativnim kot pa absolutnim blagostanjem. Ne glede na uspešnost trga bo ureditev, ki jo ima večina držav danes, manjše ugodnosti namenjala tistim z otroki kot pa tistim, ki jih nimajo. Enako se bodo z naraščanjem števila otrok ugodnosti trga manjšale. Obstaja argument, da je v takšnih razmerah potrebna nova družbena pogodba, ki bi omogočala, da se tržni pristop nadaljuje, obenem pa zagotavlja pravično nagrajevanje družbene reprodukcije (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on the Family Matters, Low Fertility, families and Public Policies, 2000). Uspešna politika na tem področju naj bi torej vključevala spremembe tako v gospodarski kot v družbeni sferi, pri čemer naj bi omenjene spremembe temeljile na horizontalni enakosti. To pomeni, da mora družba poskušati izenačiti gospodarske rezultate za različne oblike družinskih formacij. Prav tako mora nova družbena pogodba temeljiti na predpostavki spolne enakosti in ne v okviru modela moškega oskrbovalca družine. Države, ki se soočajo z nizko stopnjo rodnosti in so njihov cilj obsežna izboljšanja na tem področju, lahko torej veliko pridobijo z implementacijo tovrstnih politik. Še posebej pa to velja v primeru, da so sposobne hkrati ustvariti stabilen gospodarski in politični sistem ter posledično tudi optimistične poglede na prihodnost.

2.5 ENAKOST SPOLOV – SODOBNI PRISTOP

Z vidika pozitivnih aspiracij na podlagi katerih ljudje ocenjujejo družbo, v kateri živijo, kot kvalitetno, se zdi pomembno zagotavljanje enakih objektivnih pogojev vsem pripadnikom neke družbe. Gre torej za socio-kulturne dejavnike, ki v dojemanju družbene sedanjosti in prihodnosti niso nič manj pomembni od ekonomskih in političnih

spremenljivk te enačbe. Gre za aplikacijo načel in norm družbe na področja različnih politik.

Ideja, ki jo je razvil McDonald (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on the Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies, 2000), razlikuje med družbami, ki so v svoji družinski politiki (ta je, kot bomo videli v nadaljevanju, eno izmed pomembnih potencialnih orodij za doseganje pozitivnih policy učinkov na rodnost) bolj liberalno naravnane ter tistimi, ki so pri tem bolj konservativne narave. Tranzicija od zelo nizke k nizki rodnosti bo po njegovem lažja za bolj liberalne družbe. Prav tako nekatere države z bolj liberalnimi družinskimi politikami lahko celo nikoli ne doživijo zelo nizke rodnosti. Primer, ki najbolje ponazarja to trditev, je ravno Norveška. Bolj ko je neka družba v omenjenem pogledu tradicionalna, večja bo tudi nekoherentnost med njenimi družbenimi institucijami, posledično pa bo nižja tudi rodnost. Ta ugotovitev po njegovem razloži tudi dejstvo, zakaj obstajajo najnižji kazalci rodnosti ravno v državah, kjer vladajo tradicionalni, patriarhalno orientirani družinski sistemi. Tudi Uletova in Kuharjeva (2003: 71) se strinjata, da spolno enakopravne strukture v javnih in zasebnih sferah lahko omogočijo družbi, da se izogne izrazito nizki rodnosti.

V okviru zavedanja pomembnosti cilja enakopravnosti obeh spolov, tudi mednarodna skupnost aktivno vzpodbuja zagotavljanje enakosti med moškim in žensko. Poudarjena je enaka participacija pri zaposlovanju ter delitvi starševskih odgovornosti in gospodinjstkih opravil med materjo in očetom (O. Tsuya, 2003: 14). Zgovorna je resolucija, ki jo je pred približno desetletjem sprejela Generalna skupščina Združenih narodov:

»...enakost med spoloma, enakopravna participacija žensk na področju zaposlovanja ter delitev starševskih zadolžitev, so temeljni elementi družinske politike:« (A/RES/47/237 v Chamie, 2004: 9).

Dodaten zgled mednarodne skupnosti je tudi Akcijski program Združenih narodov, ki so ga sprejeli na Konferenci o razvoju prebivalstva leta 1994:

»Enakopravna participacija žensk in moških na vseh področjih družinskega življenja, sodelovanja v skupnem gospodinjstvu, vključno z načrtovanjem družin in vzgojo otrok, je cilj, ki bi ga morale vzpodbujati in zasledovati vse vlade. To naj bi dosegli s sredstvi kot so informiranje, izobraževanje, komuniciranje, zaposlitvena zakonodaja ter vzpostavitev vzpodbudnega ekonomskega okolja, kot je na primer starševski dopust za oba, očeta in mater, s čimer bi bilo obema staršema omogočenih več možnosti pri določanju ravnotežja med družinskimi in profesionalnimi odgovornostmi« (STA/ESA/SER.A/168 v Chamie, 2004: 9).

Enaka možnosti spolov je tudi eno izmed temeljnih pravnih načel politike Evropske unije. Z Amsterdamsko pogodbo se je tako Evropska skupnost zavezala v vseh svojih politikah in aktivnostih spodbujati enakost žensk in moških ter odpravljanje neenakosti zaradi spola (2. in 3. člen). Z zakonom o enakih možnostih žensk in moških (2002, dopolnjen 2004) so bili tudi v Sloveniji sprejeti temelji za izboljšanje položaja žensk in ustvarjanje enakosti spolov na posameznih področjih družbenega življenja. V tem okviru so pomembna zakonska določila, ki določajo enake pravice za oba starša oziroma vzpodbujajo k odpravljanju posredne diskriminacije, ter mehanizmi, ki omogočajo usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti. Ti morajo biti vzpostavljeni na ravni delodajalcev in javnih servisnih storitev.

Rodnost je na primer višja v državah, kjer je ženskam omogočeno delo s krajšim delovnim časom (npr. Beneluks, Nemčija), kjer je zagotovljeno otroško varstvo, kjer je prisotna delitev dela med spoloma in kjer očetje obvezno uporabljajo očetovski dopust (Norveška, Švedska). V Luksemburgu na primer uvajajo t.i. dopust za družinske zadeve, ki naj bi bil posledica dejstva, da se čas za razvoj kariere in čas za starševstvo močno prepletata. V Avstriji na primer so podjetja, ki so naklonjena družinam, posebej nagrajena s strani države (Berčan, 2003: 33).

Kar se tiče delitve dela med spoloma, se kljub temu zdi, da večina držav ni uspela uspešno intervenirati v prid zaobseganja trenutnih trendov. Ženske v Sloveniji poleg plačanega dela opravljajo tudi večino družinskega dela, pri čemer največ časa namenjajo

gospodinjskemu delu in skrbi za otroke. Ženske so tudi tiste, ki večinoma koristijo odsotnost z dela zaradi nege družinskega člana. Moški se sicer zadnja leta bolj aktivno vključujejo v domače obveznosti, vendar pa kljub temu ženske namenijo tem opravilom skoraj dvakrat več časa kot moški. Da je skrb za otroka še vedno predvsem naloga žensk, kažejo tudi podatki o koriščenju dopusta za nego in varstvo otrok ter delu s skrajšanim delovnim časom do tretjega leta starosti otrok (UEM, 2006).

Poglejmo si še dva primera evropskih držav. Stanje v Avstriji ni dosti boljše. Avstrijke opravljajo večinski delež dela v skupnem gospodinjstvu; dnevno namenjajo od šest do devet ur gospodinjskim opravilom, medtem ko moški povprečno le dve uri na dan. Moški, katerih žene so zaposlene za polni delovni čas, prispevajo v primerjavi s tistimi, katerih žene opravljajo polovični delovni čas, le malo večji delež časa domačim opravilom (npr. kuhaje, pranje, pospravljanje, skrb za otroke,...) (Buber, 2002: 13 – 14).

Tudi Francija ni uspela vzpostaviti učinkovitega ravnotežja med plačanim delom in družinskim življenjem. Ženske so skoraj izključno odgovorne za gospodinjstvo in družinske obveznosti, kar so potrdile tudi zadnje raziskave. Tako ženske posvečajo domačim opravilom štiri ure na dan, medtem ko jim moški namenjajo največ uro in pol na dan. Takšna »porazdelitev dela« ostaja v Franciji nespremenjena že dvajset let. Pri tem je najpomembnejša ugotovitev raziskave ta, da ob rojstvu otroka ženske še dodatno povečajo svoj prispevek v gospodinjstvu, medtem ko moški povečujejo število ur plačanega dela. Obenem je čas, ki ga starša namenjata otrokom, prav tako zelo neenakomerno porazdeljen, saj ženske namenjajo skoraj dvakrat več časa skrbi za otroke. Očitno je torej, da breme gospodinjstva in skrb za otroke v veliki meri nosijo ženske. Poleg tega pa v Franciji velik problem predstavlja tudi nezadostno število centrov za varstvo otrok. Prav tako delodajalci (tako v javnem kot v privatnem sektorju) ne prilagajajo delovnih ur na način, ki bi obema staršema dovoljeval enako porazdelitev časa med delom in družinskimi obveznostmi. Revizija zakonodaje na tem področju (2000) ni prinesla večje enakosti spolov na delovnem mestu (Embassy of France in the USA, 2006).

3.0 SLOVENIJA

Strokovnjaki na področju prebivalstvenih gibanj v Sloveniji, poleg njih pa tudi politiki, so zadnja leta vedno bolj zaskrbljeni zaradi intenzivnega padanja rodnosti in hitrega staranja prebivalstva.

V Sloveniji povprečno število živorojenih otrok na žensko pada že celo stoletje. Pričelo je padati, že dolgo preden so imeli rodni pari možnost uporabljati zanesljiva kontracepcijska sredstva in imeli prost dostop do umetne prekinitve nosečnosti (Ule in Kuhar, 2003: 72).

Leta 1989 je bila v Sloveniji izvedena prva rodnostna raziskava prebivalk in prebivalcev Slovenije. Glavne ugotovitve so bile naslednje: upadanje rodnosti pod nivo enostavnega obnavljanja prebivalstva je bilo tesno povezano s spremenjenim načinom življenja ljudi – spremenjeno družbeno vlogo ženske, spremenjenim odnosom do otrok in načrtovanja družine; majhna motiviranost prebivalstva za rojevanje večjega števila otrok (SAZU, 1998: 11); v odnosu do otrok in v prevzemanju starševske vloge so se torej že kazali vedenjski vzorci razvitih narodov.

3.1 PREBIVALSTVENA POLITIKA V OKVIRU JUGOSLAVIJE

V splošnem se je na vzhodnoevropske države v obdobju državnega socializma gledalo kot na države, ki so razvile povsem svojevrsten demografski režim. V primerjavi z zahodnoevropskimi državami je bila njihova rodnost razmeroma visoka, povprečna starost žensk ob prvem in vseh naslednjih rojstvih pa je bila nizka. Prav tako je bil nizek tudi odstotek žensk brez otrok. Takšni vzorci rodnostnega vedenja in formiranja družin so bili v veliki meri posledica družbene organizacije dela, s tem pa tudi precejšnjega promoviranja ženskega zaposlovanja ter družinskih podpor (Neyer in Andersson, 2004: 9). V teh preteklih sistemih je torej vladalo vzdušje, ki je bilo dokaj pozitivno naravnano do starševstva in vzreje otrok. Sociala je v teh državah slonela na trdnih temeljih, obenem pa je bilo pozitivno vrednoteno tudi žensko delo in njihova enakopravna participacija v delovno-zaposlitvenih razmerjih.

Demografske razmere v Sloveniji so bile že v okviru skupne federativne države podobne kot v industrijsko razvitih državah sveta. Jugoslavija se je namreč delila na razvitejši in manj razviti del; v prvem delu je prevladoval sodobni tip reprodukcije prebivalstva z nizko smrtnostjo in rodnostjo, ki je že padla pod raven, ki še zagotavlja enostavno reprodukcijo. Tako so demografske razmere v Jugoslaviji zahtevale politiko spodbujanja rodnosti na nizkonatalitetnih območjih in politiko omejevanja rodnosti v visokonatalitetnih področjih na drugi strani. O kvantitativnih ciljih razvoja prebivalstva se ni govorilo, čeprav so se demografski problemi zaostrovali tako na visokonatalitetnih kakor tudi na nizkonatalitetnih območjih. Odnos jugoslovanske politike do teh vprašanj je bil izrazito dvoličen. Doma ni prišlo do nikakršnih ukrepov, na mednarodni ravni pa je podpirala napredne spremembe v okviru OZN pri sprejemu Svetovnega plana akcije. Poleg tega je Jugoslavija vedno bolj podlegala pritiskom problemov visokonatalitetnih predelov države. Težave nizkonatalitetnih področij so bile na račun tega dejstva potisnjene v ozadje. Razmere so se drastično spremenile z zaostritvijo problemov na Kosovu in v zahodni Makedoniji, ko je postalo jasno, da zanemarjanje demografskih problemov pomembno prispeva k izbruhu nacionalnih nasprotij in spopadov. Spoznanje o nujnosti prebivalstvene politike v razvitih predelih pa še ni prodrlo v najširšo politično javnost in družbeno zavest (Malačič, 1989: 417).

Podobno kot v večini drugih evropskih držav tudi v Sloveniji niti danes nimamo eksplicitne prebivalstvene politike, saj osamosvojitve ni prinesla sprememb na tem področju. So pa njeni elementi vključeni v druge politike. V Sloveniji so bili v preteklih desetletjih navzoči le posamezni nepovezani in delni ukrepi prebivalstvene politike, ki so bili v prvi vrsti usmerjeni k doseganju socialnih in gospodarskih ciljev, niso pa imeli neposrednih demografskih ciljev. Otroški dodatki, porodniški dopust, brezplačno zdravstveno varstvo otrok, sofinanciranje otroškega varstva, paket opreme za novorojenčka, število družinskih članov ali otrok kot kriterij za dodeljevanje stanovanjskih pravic in posojil, dolžine dopusta itd. so imeli javno poudarjene socialne cilje, o demografskih ciljih ali posledicah teh ukrepov pa nosilci politike v glavnem niso razmišljali. Malačič (1984: 698) omenja, da je bila v okviru Jugoslavije tako začrtana prebivalstvena politika Slovenije podobna kot v federaciji kot celoti. Večina njenih

elementov je bila namreč v pristojnosti federalne države. Nekatere posebnosti so bile opazne, vendar pa še zdaleč niso bile tako pomembne, da bi spremenile splošno sliko. Razmere na institucionalnem področju so v Jugoslaviji in Sloveniji sorodne, kljub temu pa so pri nas obstajale določene posebnosti. Za celo državo je pomembna ukinitev prepovedi splava in sprejem predpisov o pogojih za umetno prekinitev nosečnosti (v drugi polovici petdesetih let), sprejem zvezne resolucije o načrtovanju družine (1969), sprejem določila o ustavni pravici do svobodnega odločanja o rojstvih otrok (1974), sprejemanje srednjeročnih družbenih planov, ki so od druge polovice petdesetih let naprej vsebovali nekatere delne elemente prebivalstvene politike v Jugoslaviji, čeprav so bili v glavnem postranskega pomena. Prvi celovit koncept prebivalstvene politike v Jugoslaviji, ki je bil oblikovan skupaj s konceptom dolgoročnega razvoja Jugoslavije do leta 1985, je sprejela Zvezna skupščina leta 1975. Osnovni namen te ideje je bila večja demografska homogenizacija v Jugoslaviji. Prebivalstvena politika, načrtovana v sredini sedemdesetih, se kljub avtoriteti najvišjega predstavniškega organa v državi v naslednjih letih ni realizirala. Odpovedala je operacionalizacija v republiških, pokrajinskih in občinskih srednjeročnih kakor tudi letnih planih (Malačič, 1996: 312).

Posebnosti slovenskih razmer se kažejo predvsem v sprejemu resolucije o načrtovanju družine v letu 1974, ki mu je sledila realizacija posameznih določil te resolucije. Naslednja značilnost je v dopolnitvah zveznega člena o pravici človeka, da svobodno odloča o rojstvu otrok, z obveznostjo družbe, da zagotovi potrebno izobrazbo, socialno varstvo in zdravstveno pomoč za realizacijo te pravice. Slovenska specifičnost na tem področju je tudi sprejem nekaterih zakonov (o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ter zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok), ki so izšli prej kot v drugih republikah in so vsebovali vrsto naprednih pravnih rešitev.

Sredi osemdesetih je prišlo do razprav, ki so bile povezane s sprejemanjem odločitve o podaljšanju porodniškega dopusta na eno leto, kasneje pa je bila celo oblikovana strokovno politična skupina, ki naj bi pripravila dokument o prebivalstveni politiki Slovenije. Dokument ni bil niti pripravljen niti sprejet, že prvi osnutki pa so dvignili

veliko prahu v javnosti. To je politično javnost opozorilo na občutljivost problematike, nadaljnje delo se je odložilo. Sledilo je obdobje osamosvajanja, ko obravnavana vprašanja niso bila aktualna (Malačič, 1996: 312).

Pri tem se zdi zanimivo, zakaj se je vprašanje demografskih problemov vedno prelagalo oziroma se o njem ni obširneje govorilo v širši družbeno-politični javnosti. Morda se odgovor na to vprašanje skriva ravno v sami kompleksnosti tega področja, znotraj katerega se prepleta več dejavnikov oziroma politik, ki za vodenje učinkovite pronatalitetne politike zahteva medsebojno usklajenost in učinkovitost le-teh; od družinskih, socialnih, zaposlitvenih, stanovanjskih politik do ukinjanja kakršnihkoli oblik spolne diskriminacije in dejanskega zagotavljanja enakih možnosti za oba spola (tako v zasebni kot javni sferi). Na tej točki pa naletimo na dokaj nestabilen teren, saj se zdi, da gre pri tem za pomanjkanje dejanske volje za vpeljavo globljih sprememb. Te bi namreč terjale temeljito prenovno cele vrste obstoječih zasnov politik, saj površno korigiranje ne bi prineslo večjih rezultatov. Ker pa je v pogojih obstoja dveh političnih opcij (namreč leve in desne, če nekoliko posplošimo) navzoč nenehen boj za oblastne položaje, pri čemer gre pogosto prej za manipulacijo z volilnimi glasovi kot pa za dejansko željo po konsenzu in spremembah, do večjih premikov na tem področju ne prihaja. V bodoče bi torej morale priti najprej do večjih premikov v sami politični kulturi, ki bi politiko dvignili na raven, kjer bi se bila zmožna strinjati o ključnih zasnovah politik.

3.2 POLITIČNA STABILNOST SLOVENIJE

Vpogled v politično oziroma splošno stabilnost države bo pripomogel k razumevanju potenciala, ki ga ima sistem za zaupanje in vero v prihodnost državljanov glede na to, da je ta neposredno povezana s samo politično stabilnostjo. Tu gre torej za upoštevanje politično – ekonomskih dejavnikov, ki posredno vplivajo na rodnost.

3.2.1 Splošni dejavniki stabilnosti

Dvanajst let po dosegu neodvisnosti je Slovenija izpolnila enega svojih primarnih zunanjepolitičnih ciljev, ko je maja 2004 postala članica Evropske unije. Med državljani

vlada splošno soglasje, da naj bi se Slovenija v zunanje politični orientaciji osredotočila na evropske in transatlantske povezave, domača politika pa naj ostane zavezana social-demokratskemu modelu.

Tako med državljani kot posameznimi političnimi grupacijami obstaja absoluten konsenz o demokraciji kot temelju državnega političnega sistema. Obstajajo sicer ločena mnenja tistih, ki jih je proces privatizacije in modernizacijskih shem najbolj prizadel, kljub temu pa so ti posamezniki v manjšini.

Na zadnjih parlamentarnih volitvah oktobra 2004 je večino glasov prejela Slovenska demokratska stranka (SDS). Stabilnost vlade je zagotovljena prek miroljubnih in demokratičnih sredstev, ščiti pa jo sistem vseobsegajočih »checks & balancies«. Državljani priznavajo legitimnost vlade na vseh nivojih. Vlada tako izvaja poln nadzor nad državnim teritorijem in je odgovorna za uveljavljanje vladavine prava. Prav tako nobena od političnih strank ne velja za protisistemsko.

Po ocenah EU (Freedomhouse, 2005) slovensko sodstvo uživa visoko raven neodvisnosti. Ločenost posameznih vej oblasti je vključeno v sam politični sistem, različne veje oblasti pa v splošnem spoštujejo moči in avtoritete drug druge. Glavni problem, s katerim se sooča sodni sistem, je preobremenjenost sodišč, tako da se nekateri kriminalni primeri vlečejo od dveh do celo petih let.

Čeprav je Slovenija prejela relativno ugodno oceno mednarodnega korupcijskega indeksa (Transparency International's 2004 Corruption Index), pri čemer je dosegla 31. mesto od skupaj 146 rangiranih držav in ima na splošno sloves najmanj skorumpirane države v primerjavi z vzhodnoevropskimi državami, ki so nedavno vstopile v EU (Freedomhouse, 2005), kljub temu korupcija v Sloveniji ostaja problem. Najpogostejše oblike korupcije v državi vključujejo konflikte interesov med vladnimi uslužbenci, prepletanje javnega in privatnega sektorja ter izkoriščanje poznanstev z namenom pridobitve dobičkonosnih vladnih pogodb za privatna podjetja. Korupcijske obtožbe so redno izpostavljene s strani medijev, saj ima tudi javnost nizko toleranco do tega pojava. Tako je bil maja 2004

ustanovljen 12-članski Uradniški svet, katerega naloga je zagotavljanje politično nepristranske selekcije predstojnikov državnih uslužbencev (MJU, 2006). Svet naj bi zagotavljal profesionalnost in učinkovitost, javna služba pa naj bi tako postala v manjši meri odvisna od političnih trendov. Zakon o državnih uslužbencih je vpeljal tudi disciplinske postopke in določil, da razrešitvi sledijo striktni pravni postopki. S tem dejanjem se je anti-korupcijski opozicijski program zoperstavil javnemu nezadovoljstvu z vlado.

Ženske so po ustavi deležne enakih pravic in svoboščin kot moški. Parlament je sprejel tudi zakon, ki narekuje 40 % zastopanost žensk na volilni listi za evropske parlamentarne volitve. Sicer pa delovno silo v Sloveniji predstavlja 59.8 % žensk, kar je največji delež glede na ostalih deset držav, ki so leta 2004 pristopile k Evropski uniji (Freedomhouse, 2005). Prav tako je Slovenija primerljiva z drugimi državami na področju relativne plačilne lestvice; v povprečju Slovenke zaslužijo 89 % plače, ki jo prejemajo moški (v Avstriji ta odstotek znaša 79 %, v Italiji pa 73 %) (Freedomhouse, 2005). Kljub temu ženske v političnem življenju ostajajo podprezentirane.⁶ Nedavno je prišlo tudi do predloga zakona o volitvah v državni zbor, po katerem naj bi se ob parlamentarnih volitvah na kandidatnih listah določile t.i. ženske kvote. Te naj bi bile na naslednjih volitvah leta 2008 25 – odstotne, na volitvah 2012 pa 35 – odstotne. Predlog je pozitiven, saj je kljub formalno enakim možnostim običajno udeležba žensk na volitvah majhna. Z večjo prisotnostjo žensk v političnem življenju bi na politični dnevni red prihajala vprašanja, kot je na primer vzpostavljanje ravnotežja med poklicnim in zasebnim življenjem. S tem tudi več žensk razmišljalo o tem, da je politika relevantna za reševanje stisk, v katerih se nahajajo v vsakdanjem življenju.

V splošnem je sicer država stabilna. Na podlagi tega sklepamo, da je eden izmed osnovnih predpogojev za normalno reprodukcijo prebivalstva na makro ravni zagotovljen, saj osnovna fizična varnost nima negativnega vpliva na rodnost, politične

⁶ Trenutno je v slovenskem parlamentu prisotnih 12 žensk od skupno devetdesetih poslancev ter 3 ženske od skupno 40 sedežev v Državnem svetu. V celotni državi ženske predstavljajo 13 % v mestnih svetih in zasedajo manj kot 6 % vseh lokalnih županskih mest (UEM, 2006).

alternative so prisotne, učinkovitost (v smislu efektivnosti) je zadovoljiva, res pa je, da transparentnost sistema ni najboljša.

3.2.2 Gospodarska stabilnost

Slovensko gospodarstvo ni podvrženo pretiranemu vladnemu vmešavanju. Kot tržno gospodarstvo deluje po principu proste trgovine, privatne lastnine ter ponudbe in povpraševanja, vrednost blaga in storitev pa določa trg.

Leta 2004 je Slovenija v primerjavi z EU (25) dosegla 79 % povprečja bruto domačega proizvoda po kupni moči (SURS, 2005). Ob enem ji je uspelo preiti iz statusa prejemnice pomoči k statusu donatorke znotraj sistema Svetovne banke. Za leto 2007 je načrtovan sprejem evra, saj je državi pri obvladovanju inflacije uspelo izpolniti maastrichtske pristopne kriterije.

Država se kljub siceršnjemu gospodarskemu uspehu sooča s številnimi izzivi. Vlada namreč še vedno ostaja delni, v nekaterih primerih celo večinski lastnik nekaterih podjetij (večina teh je energetske, telekomunikacijske ter jeklarske podjetij). Stopnja neposrednih tujih investicij je najnižja znotraj EU (Freedomhouse, 2005). Davki so relativno visoki, trg delovne sile pa še vedno ni dovolj fleksibilen v odzivanju na različne potrebe zaposlenih oseb (npr. prevladujoča zaposlitvena praksa je še vedno delo s polnim delovnim časom). Velik del industrije izgublja prednost nasproti bolj konkurenčnim podjetjem iz Kitajske, Indije in drugod (Freedomhose, 2005). Nova vlada si je tako za cilj zastavila pospešitev privatizacije kar nekaj večjih državnih podjetij, prav tako pa je v predvolilnih obljubah omenjala pospešitev neposrednih tujih investicij. V zadnjem letu pa je prišlo tudi do zamenjave kar nekaj vodij sicer uspešnih slovenskih podjetij, zaradi česar so se pojavila ugibanja o političnih razlogih, ki naj bi botrovali takšnim odločitvam.

Tudi iz gospodarskega vidika država ohranja stabilnost, večjih pretresov za enkrat ni pričakovati, saj je tudi življenjski standard ljudi na zadovoljivi ravni. Ob politični

stabilnosti je torej drugi makro dejavnik stabilnosti sistema, ki posredno vpliva na reprodukcijo, zagotovljen.

3.2.3 Aktualna dogajanja – vpliv vodenja politike na cilj zvišanja rojstev v državi

V Sloveniji je v zadnjem času na različnih področjih prišlo do konfliktnih situacij, ki sicer niso ogrozile samega sistema, kljub temu pa nosijo latentni potencial morebitnim grožnjam sistemu. Naštela bom najbolj izstopajoče, ki jih je zaznala tudi širša mednarodna skupnost. Pri tem si bomo na omenjenih primerih ogledali, kako je vodenje politike povezano s ciljem zviševanja rodnosti.

Eden izmed najbolj spornih problemov na področju državljskih pravic je bila v letu 2004 usoda t.i. »izbrisanih«. Po razglasitvi neodvisne slovenske države je bilo namreč okoli 18. 000 državljanov bivše skupne republike, ki so ostali na območju Slovenije in leta 1992 niso zaprosili za državljanstvo oziroma stalno prebivališče, izbrisanih iz uradnih registrov. »Izbranim« je bila posledično odvzeta pravica do voziškega dovoljenja, onemogočen jim je bil dostop do zdravstvene oskrbe in zanikana pravica do pokojnine. Pod pritiskom Evropske unije leta 2003 je slovenska vlada pričela z načrtovanjem osnutka zakonodaje, s katero bi temu delu populacije povrnila odvzete pravice. Aprila 2004 pa je takratna stranka na oblasti - Liberalna demokracija Slovenije (LDS) z zavrnitvijo njenega zakona o povrnitvi državljskih pravic »izbranim«, na podlagi referendumu, za katerega se je zavzemala opozicija, doživela politični poraz. Referendum je imel sicer zelo nizko volilno udeležbo – le 31,45 % volivcev, kljub temu pa jih je 94,68 % vladnemu predlogu nasprotovalo (RVK, 2006). Rezultati referendumu in posledična usoda Neslovencev, ki živijo v tej državi so povzročili zaskrbljenost tako domače kot mednarodne javnosti.

Glede na to, da gre v tej nalogi za obravnavo demografske politike, se ob tem upravičeno sprašujemo, kako tovrstno neupoštevanje osnovnih potreb in pravic 18. 000 prebivalcev lahko vpliva na reproduktivne vzorce obnašanja tega dela prebivalstva. Sklepamo, da sta izražena ogorčenost in prizadetost na podlagi neuresničenih pričakovanj o povrnitvi

pravic pripeljali do nezaupanja v temelje samega političnega sistema, nenazadnje tudi v njegovo pravičnost. Posameznik (natančneje mlad človek v rodni dobi), ki se počuti ogroženega, se najverjetneje ne bo odločal za naraščaj, saj svojim potomcem ne bo želel enako brezizhodnega položaja. Poleg tega bi bila za marsikoga zaradi nekritnega zdravstvenega zavarovanja tudi sama nosečnost precej otežena. Obenem so pri tem postavljene na preizkušnjo vrednote same družbe, na podlagi katerih se ustvarjajo (ne)kvalitetni pogoji življenja v njej. Če torej izhajamo iz predpostavke, da je zaznavanje varnosti posameznika (v smislu zagotavljanja osnovne varnosti s strani države) merilo oziroma predpogoj pri odločanju za starševstvo, potem lahko sklepamo, da gre v primeru obravnave tega dela populacije prej za antinatalitetno kot pa pronatalitetno vodenje politike. Kljub temu da njeni cilji niso eksplicitno demografsko izraženi, je potencialni učinek vseeno lahko prisoten.

Omeniti velja tudi najbolj izstopajoč konflikt na področju verske svobode v zadnjih letih. Tu gre za nepripravljenost oblasti (ki sicer traja že celih trideset let) ugoditi manjši muslimanski skupnosti, da bi v glavnem mestu zgradila mušejo. Nekateri državni uradniki so nestrinjanje z odobritvijo gradbenega dovoljenja argumentirali z strahom, da bi dovoljenje omogočilo infrastrukturo terorističnim aktivnostim v Sloveniji. Ustavno sodišče je zavrnilo predlog za referendum, češ da temeljne, univerzalne človekove pravice prevladajo nad demokratično voljo državljanov.

Tudi v tem primeru gre za nepriznavanje osnovnih pravic dela populacije (če izhajamo iz predpostavke, da je verska svoboda ena izmed temeljnih človekovih državljanskih pravic), kar teoretično vodi v nezadovoljstvo ter občutek nemoči prizadetega dela populacije. To ima zopet v najslabšem primeru negativen vpliv na rodnostno vedenje teh posameznikov. Oblast (oziroma družba na splošno) temu delu prebivalstva z odrekanjem omenjene pravice sporoča, da so njihove verske prakse (ki navsezadnje predstavljajo pomemben aspekt življenja muslimanov) v tej državi nezaželjene. To navsezadnje lahko vodi tudi v migracije te manjšine (skupaj z mlajšimi generacijami v rodni dobi) v države, kjer opravljanje verskih praks v prostorih, namenjenih temu, niso tabuizirane oziroma prepovedane.

Odnos do etničnih manjšin je sicer ocenjen kot zadovoljiv, čeprav so mednarodni opazovalci opozorili na nekaj vladnih kot tudi na splošno družbenih primerov diskriminacije v odnosu do Srbov, Hrvatov, kosovskih Albancev in Romov, ki živijo v Sloveniji (Freedomhouse, 2005).

Z demografskega vidika o teh manjšinah (z izjemo Romov) težko govorimo kot o delu populacije, ki bi potencialno lahko poskrbel za dvig slovenske rodnosti, saj gre v večini primerov za sezonske delavce, ki le začasno bivajo na ozemlju Slovenije.

Na področju odnosov s sosedi ostajajo odprta mejna vprašanja s Hrvaško, ta pa zaostrejuje odnose med državama. Slovensko-hrvaški spor glede odprte meje v Piranskem zalivu je bil tudi glavna tema parlamentarnih volitev leta 2004, ko so na dan privrela razna nacionalistična ter populistična nagnjenja. Trenja so se namreč še povečala s konfliktom na slovensko-hrvaški meji, v katerega se je s hrvaško policijo zapletel takratni strankarski kandidat Janez Podobnik (sedaj minister za okolje). Svoje je dodal še takratni ministrski predsednik Anton Rop, ki se je hitro odzval z izjavo (ter skokom na ribolovni čoln, namreč simbolom spora), da Slovenija ne bo več podpirala sosede v njenih prizadevanjih za polnopravno članstvo v Evropski uniji. Rešitev spora, ki bi bila sprejemljiva za obe strani, zaenkrat še ni pričakovana. Slovensko-hrvaški odnos tako še naprej ostaja senzacionalen in odprt za politizacijo. Takšen politični oportunitizem pa ima glede na dejanske mejne probleme lahko le kratkoročne učinke. Prav tako je nekonsistenten z interesu Slovenije kot članice EU in države, ki naj bi se zavzemala za stabilnost v širši regiji Balkana. S tega stališča lahko rečemo, da niti volilno telo niti volilni proces ni še docela zrel.

Zanimivo pri vsem tem je, da se v Sloveniji očitno več pozornosti namenja senzacionalnemu poročanju o ozemeljskih sporih, medtem ko se o demografskih problemih v širši javnosti še vedno ne govori v večji meri. V Sloveniji smo bili priče številnim javnim razpravam in polemikam glede rešitve ozemeljskih vprašanj, medtem ko ni opaziti, da bi problem depopulacije predstavljal večjo zaskrbljenost. Vzrok temu je najbrž tudi dejstvo, da problem ni bil primerno oziroma v zadostni meri predstavljen širši javnosti, saj očitno politične oblasti te tematike niso dojele kot arene za pridobivanje simpatij volilnega telesa.

3.2.4 Zaupanje in vera v prihodnost

Velike spremembe in premiki v življenjskih in delovnih razmerah osnovnih slojev prebivalstva, neuresničena pričakovanja, zmanjševanje socialne varnosti in razkroj uveljavljenih egalitarnih norm v obdobju po osamosvojitvi – vse to so brez dvoma okoliščine, ki se izražajo tudi v odnosu do političnega sistema. V vrednotenju se izraža prizadetost ljudi zaradi spremenjenih življenjskih razmer, predvsem zaradi povečane socialne in gmotne negotovosti.

Raziskave (SJM 1996) kažejo, da se visoka začetna pričakovanja prebivalcev Slovenije ob političnem prehodu niso uresničila. Za počutje ljudi znotraj sistema je pomembna predvsem učinkovitost javnega sektorja. Neuresničenost pričakovanj povzroča vse večje nezadovoljstvo, to pa je povezano z razvojem blaginje ljudi in izboljšanjem življenjskih razmer (Christensen in Laegreid, 2003: 12).

Tudi izsledki kasnejših raziskav namreč razkrivajo, da večina državljanov sprejema demokracijo kot ideal, vendar hkrati pogosto negativno ocenjuje delovanje državnih institucij (Bernik in Uhan, 2002: 117). Gre torej za splošno neodobravanje učinkovitosti sistema zaradi določenih neizpolnjenih pričakovanj. To sicer ne pomeni, da gre za spodkopavanje stabilnosti politične ureditve. Ker je za slovensko strankarsko prizorišče značilna kar precejšnja pestrost, bi načeloma lahko trdili, da politični sistem vsaj na tej ravni izpolnjuje pogoje za odzivnost na nezadovoljstvo državljanov (Bernik in Uhan, 2002: 126). Nenazadnje poskus tega predstavljajo zadnje parlamentarne volitve, na katerih je po daljšem obdobju prišlo do menjave političnih opcij. Ker pa je, kot smo videli, način kako ljudje dojemajo družbo, v kateri živijo, pogojen tudi s političnimi in socio-ekonomskimi spremenljivkami, bo v primeru, da obstoječemu sistemu v prihodnje ne bo uspelo zmanjšati nezadovoljstva državljanov, to lahko pustilo negativne posledice v njihovem dojetju bodočnosti. V luči reproduktivnih motivacij pa negativen odnos do prihodnosti lahko proizvaja negativne učinke.

Morda bi bilo zanimivo omeniti tudi podatke javnomnenjske raziskave, opravljene konec leta 2005. Meritve javnega mnenja so potekale v času predstavitve konceptov ekonomskih in socialnih reform in torej odražajo stališča državljanov glede predlaganih

reform. Med izpostavljenimi ukrepi so bili podpore deležni naslednji: zmanjševanje stroškov države (79 %), ukinitvev davka na izplačane plače (72 %) ter umik države iz gospodarstva (58 %). Do vseh ostalih ukrepov so anketiranci v veliki meri zadržani: pospešitev privatizacije zdravstva (33 %), odprodaja lastninskih deležev države v gospodarskih družbah (31 %), privatizacija državnih deležev v bankah in zavarovalnicah (30 %), uvedba enotne davčne stopnje (21 %), ukinitvev progresivnega obdavčenja dohodkov (17 %), dvig davka na dodano vrednost za prehrano (8 %) (Politbarometer 12/2005).

Predlagane reforme med drugim predstavljajo tudi krčenje socialne države, s čimer bi se ekonomsko-socialni položaj prebivalstva še dodatno poslabšal. Rezultati javnomnenjske raziskave jasno odražajo nenaklonjenost večinskega dela populacije predlaganim spremembam, kar bi v primeru sprejetja reformnih predlogov sprožilo nezadovoljstvo državljanov s sistemom. Namesto zmanjšanja deleža nezadovoljnih prebivalcev bi tako prišlo le še do dodatnega vala splošnega nezadovoljstva. Nenazadnje bi tovrstne frustracije utegnile posredno vplivati tudi na stopnjo rodnosti, saj bi se že sicer neugodni položaj (zlasti) mladih še dodatno poslabšal. Takšne razmere nikakor ne bi povečale pripravljenosti ljudi na starševstvo. Tudi zato bi bilo morda smiselno omenjene reformne predloge premisliti tudi v kontekstu širših dometov. Enako pa velja za večino političnih načrtov, ki lahko vplivajo na politično, socialno, ekonomsko in nenazadnje kulturno realnost prebivalstva.

3.3 PREBIVALSTVENI TRENDI IN TRENDI RODNOSTI

Konec leta 2005 je v Sloveniji živel 2. 003 358 prebivalcev. Po projekcijah Eurostata bo število prebivalstva naraslo na 2,2 milijona do leta 2014, nato pa počasi, a vztrajno upadalo in se znižalo na 1,89 milijona leta 2050 (SURs 2005/2006). Število državljanov in število tujcev s stalnim prebivališčem se je 2005 sicer povečalo, ker pa se je hkrati precej zmanjšalo število tujcev s prijavljenim začasnim prebivališčem, je število prebivalcev v tem obdobju kljub temu upadlo. Selitveni prirast se močno znižuje že od začetka osemdesetih let, zato prebivalstvo že nekaj let stagnira in postaja vse starejše. Konec leta 2004 je v Sloveniji živel 286. 000 otrok mlajših od 15 let, kar predstavlja

14,4 % vsega prebivalstva. Delež starejših (65 let in več), ki je v osemdesetih letih stagniral na ravni 10 %, se od leta 1987 naprej stalno povečuje in je leta 2004 že presegel 15 % (SURS, 2005/2006). Celotna stopnja rodnosti se znižuje od sredine šestdesetih let, vendar pa se je v osemdesetih pričelo hitro zniževanje, ki traja še danes (SAZU, 1998: 17). Razlogi za tako hitro zniževanje po letu 1980 so podobni kot v drugih evropskih državah (načrtno omejevanje števila rojstev in višanje povprečne starosti žensk ob rojstvu otrok). Poleg tega se jim pridružuje še gospodarska kriza, povezana z obdobjem tranzicije, ki jo spremlja za naše razmere visoka stopnja brezposelnosti. To zniževanje števila rojstev po letu 1980 je, kot bomo videli kasneje, v kontrastu z izkušnjami Norveške.

Verjetnost, da ženska v teku svojega življenja ne bi rodila niti enega otroka, se sicer zmanjšuje, vendar pa se prav tako zmanjšuje verjetnost, da bi prvorojenec dobil brate oziroma sestre. To pomeni, da so ciljna skupina politik, usmerjenih k zvišanju rodnosti, v glavnem posamezniki, ki se odločajo o drugem oziroma vsakem naslednjem otroku. Ob popisu leta 2002 je povprečna družina štela 3,1 člana (SURS, 2005/2006). Do sredine sedemdesetih let se je zunaj zakona rojevalo približno 10 % otrok, od takrat dalje pa njihov delež neprestano narašča, zadnji podatki iz leta 1994 navajajo 29 % oziroma celo 40 % med prvorojenimi (SAZU, 1998: 18). To povečanje števila otrok rojenih izven zakona, je potekalo vzporedno z zniževanjem pogostosti sklepanja zakonskih zvez. Poleg tega je opaziti tudi trend prelaganja rojstev v poznejše starosti; leta 2004 je bila izmerjena starost matere ob prvem rojstvu 27,5 let (leta 2000 pa 26,5 let) (SURS, 2005/2006).

3.4 IZOBRAZBENI PROFIL IN EKONOMSKA AKTIVNOST PREBIVALSTVA

Leta 2004 je bilo v starostni skupini od 15 do 65 let 65,3 odstotne točke prebivalstva delovno aktivnih. Od tega 70,0 moških in nekoliko manj žensk – 60,5 (Eurostat v UEM, 2005). 6,1 jih je bilo brezposelnih, pri čemer je delež za ženske spet nekoliko višji (moški – 5,7, ženske – 6,4) (SURS v UEM, 2005). Gre za stopnje anketne brezposelnosti, medtem ko podatki stopnje registrirane brezposelnosti kažejo na višjo brezposelnost, in

sicer 9,1 za moške ter 12,4 za ženske⁷ (Zavod RS za zaposlovanje v UEM, 2005). V obdobju 1998 – 2004 je zaznati pozitivno smer zniževanja brezposelnosti mladih v Sloveniji. Znižala se je iz 18,1 % v letu 1999 na 16,3 % v letu 2004 (UMAR, 2005: 36). Kljub temu bi morali brezposelnosti mladih posvetiti posebno pozornost in razviti mehanizme lažjega in hitrejšega prehoda mladih iz izobraževanja v delo.

Podatki iz leta 2002 kažejo, da so bile povprečne mesečne bruto plače zaposlenih žensk v deležu od moških povprečnih plač nižje. Visoko strokovno usposobljene ženske so tako dosegale 91,3 povprečne bruto plače moških; srednje strokovno usposobljene 91,8; nižje strokovno usposobljene 90,3; visoko kvalificirane 80,0; kvalificirane 76,2; polkvalificirane 88,1 in nekvalificirane ženske 88,6 povprečne mesečne bruto plače moškega (SURIS v UEM, 2005).

V starostni skupini od 15 do 64 let je leta 2004 opravljalo zaposlitev s skrajšanim delovnim časom 9,3 % ljudi, kar je precej manj od evropskega povprečja (17,7 %). To pomeni, da je razširjenost zaposlitve s krajšim delovnim časom v primerjavi z EU skromna. Delež zaposlenih s krajšim delovnim časom v skupni zaposlenosti je pomemben kazalnik prilagodljivosti trga dela. Na strani ponudbe namreč povečuje izbiro posameznika, ki morda ni pripravljen ali sposoben delati polni delovni čas in tako lažje usklajuje družinsko in poklicno življenje. Zanimivo je sicer, da delež mladih, ki delajo s krajšim delovnim časom, v Sloveniji celo preseže povprečje EU, tako pri ženskah kakor pri moških (21,7 % za moške v primerjavi z 18,0 % v EU ter 39,4 % za ženske v primerjavi z 32,3 % evropskega povprečja) (UMAR, 2005: 28). Čeprav ni podatkov o vrsti dela, ki ga opravljajo mladi, lahko predpostavljamo, da gre pri mladih predvsem za

⁷ Osnovni vzroki za razliko med registrirano in anketno brezposelnostjo so: 1.) velik obseg sive ekonomije 2.) velik delež dolgotrajno brezposelnih, ki postanejo pasivni in ne izpolnjujejo merila o aktivnem iskanju zaposlitve za uvrstitev med brezposelne po anketi o delovni sili – zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti opredeljuje, da ima status brezposelne osebe le brezposelna oseba, ki je aktivni iskalec zaposlitve in 3.) sorazmerno radodaren sistem zavarovanj za primer brezposelnosti. Glavni razlog za razliko naj bi bil v pasivnosti iskalcev zaposlitve. Kljub temu primerjava števila registriranih in anketno brezposelnih, ki ne izpolnjujejo meril za anketno brezposelnost, kaže, da se v obdobju po letu 1998 zmanjšuje (UMAR, 2005: 35).

občasno delo preko študentskih servisov, ki je davčno ugodno za delodajalca in v Sloveniji zelo razširjeno.

Kot kažejo podatki, v delovnem razmerju za določen čas pogosteje nastopajo ženske. V starostni skupini od 25 do 59 let je njihov delež 13,7 %, medtem ko je za moške 11,2 % (UMAR, 2005: 28). V Sloveniji so zaposlitve za določen čas zelo pogosta oblika novega zaposlovanja. Pri tem za Slovenijo ocenjujejo, da indeks varovanja zaposlitve⁸ po letu 2003, ko je začel delovati nov zakon o delovnih razmerjih, znaša 2,7, pri čemer del indeksa varovanja zaposlitve za stalne zaposlitve znaša 2,7, za začasne zaposlitve 2,0 in del za kolektivna odpuščanja 4,8 (UMAR, 2005: 30)

Kar se tiče izobrazbenih trendov, naj omenimo, da je leta 2004 v Sloveniji diplomiralo 11. 608 ljudi, od tega kar 7. 334 (oziroma 63,2) žensk. Njihov delež vsako leto narašča (leta 2002 je diplomiralo 61,8 % žensk, 2003 pa 64,0 % žensk) (SURs v UEM, 2005). Število tistih, ki so dosegli naziv doktorjev je leta 2004 znašalo 355, delež žensk je bil 40,6 %. Število magistrstov in specialistov je bilo 1. 056, od tega je bil delež žensk večji in sicer 56,4 % (SURs v UEM, 2005).

Da je izobrazba pomemben dejavnik zaposlitvenih možnosti, kažejo podatki o stopnjah zaposlenosti po izobrazbi. Stopnja zaposlenih visoko izobraženih presega 85 %, nadpovprečna pa je tudi stopnja zaposlenih srednje izobraženih – 67,5 % medtem ko je nizka stopnja zaposlenih z nizko izobrazbo – 38,2 %. Stopnja nizko izobraženih precej zaostaja za povprečjem EU (46,6 %) (UMAR, 2005: 34), kar lahko povežemo z nizko stopnjo zaposlenosti v storitvenem sektorju v Sloveniji, medtem ko v EU ta sektor zaposluje pomemben del manj izobražene delovne sile, in z neaktivnostjo manj izobraženih, ki so praviloma starejši in že upokojeni. Delež zaposlenih z nizko izobrazbo v storitvenem sektorju je v Sloveniji leta 2003 znašal 7,3 %, v EU (15) pa kar 24,2 % (UMAR, 2005: 34).

⁸ Stokovnjaki OECD so razvili t.i. »indeks varovanja zaposlitve« (Employment Protection Legislation Index), ki vsebuje opis 22 osnovnih delov ureditev trga, ki jih lahko združimo v tri področja: 1.) zaščitenost redno zaposlenega zoper individualno odpoved, 2.) urejenost začasnih oblik zaposlenosti (dela za določen čas in delovanja agencij za posredovanje delovne sile) in 3.) specifične zahteve ob kolektivnem odpuščanju. Na podlagi teh informacij se oblikujejo indeksi v vrednosti od 0 do 6, pri čemer višja številka pomeni bolj togo ureditev (UMAR, 2005: 29).

3.5 SPREMENJENE DRUŽINSKE FORMACIJE

Kot je razvidno tudi iz samih statistik, ki smo jih nanizali v točki 3.3, tudi v Sloveniji prihaja do sprememb in pluralizacije oblik družinskega življenja; tradicionalne družine razpadajo, nastajajo nove družinske formacije. Omenjeni proces poteka v Sloveniji sočasno s tovrstnimi dogajanja v drugih evropskih državah, vendar pa obstajajo tudi na tem področju slovenske posebnosti (Vojnovič, 1995: 32).

V prvem socialističnem obdobju, ko je bila vzpostavljena socialna država, skupaj z javnim sektorjem in javnimi ustanovami, katerih naloga je bila zadovoljevanje potreb ljudi, je bila družina smatrana kot neke vrste preživeta družbena institucija, ki bi jo bilo potrebno reorganizirati s pomočjo javnih storitev, prilagojenim sodobnim razmeram. Ko pa je prišlo do gospodarske krize v osemdesetih, se je pogled na družino popolnoma spremenil. Kljub temu se proces oblikovanja različnih novih tipov družin ni zaustavil; od enostarševskih družin, ločenih družin, mešanih družin itd. Poleg tega so bila v tem obdobju na agendo političnega dnevnega reda postavljena »pomembnejša« vprašanja, ki so zahtevala pozornost oblasti. Kljub očitnemu odmiku od preživele, tradicionalne družine, pa je sistem socialnih pomoči še danes prepočasen v reagiranju na te spremembe (glej Istenič – Černič v Vojnovič, 1995: 32 – 34). S stališča politik, ki posredno vplivajo na stopnje rodnosti v državi, lahko rečemo, da pri tem ni izpolnjen osnovni predpogoj, to pa je upoštevanje realnega stanja v družbi, saj gre za očitno ignoriranje sodobnih družbenih trendov. Pomanjkanje fleksibilnosti in prilagodljivosti politik nenazadnje kaže tudi na zaostanek ideologije oblikovalcev politik za spremenjeno družbeno realnostjo in vzorci obnašanja prebivalstva.

3.6 SISTEM SOCIALNE BLAGINJE

Slovenija je z novo ustavo definirana kot država blaginje. Socialne pravice njenih državljanov so opredeljene kot ene izmed temeljnih človekovih pravic, ki jih mora zagotavljati država. Ta relativno dobro razvit sistem je bil zasnovan v obdobju samoupravnega socializma. V preteklosti je v Jugoslaviji in Sloveniji, tako kot v drugih socialističnih državah, obstajal specifičen socialističen tip socialne politike. Velik

poudarek je bil dan polni zaposlenosti in pravicam, ki so izhajale iz socialne varnosti. Univerzalna narava socialnih politik se je kazala v obstoju univerzalnih socialnih programov in dominantni vlogi države ter javnega sektorja v zagotavljanju javnih dobrin in storitev. Obstajala je egalitarna redistribucija plač, socialnih transferjev in storitev (Vojnovič, 1995: 23).

Družbena transformacija, ki je razkrila razvojne nezadostnosti obstoječega družbeno-ekonomskega sistema (in posledično sprožila gospodarsko krizo ter razkrila nezmožnost sistema socialne varnosti, da bi se učinkovito spopadel z nastankom novih družbenih problemov), je zahtevala spremembe socialnih politik.

Prvi korak k spremembam je zahteval zamenjavo socialistično zasnovanih socialnih politik z demokratičnim tipom, kar pomeni, da je bilo potrebno izključiti mehanizme, ki so imeli za posledico prekomeren egalitarizem.⁹ Prišlo je do zmanjšanja življenjskega standarda večjega dela prebivalstva, obenem pa tudi do povečane odgovornosti vsakega posameznika za lastno socialno varnost (gre za obdobje, v katerem se je tudi rodnost pričela intenzivneje zniževati). V Sloveniji se je v bistvu bolj kot liberalni tip vzpostavil konservativno-korporativni tip socialnih politik (Vojnovič, 1995: 24). Značilnost takšnega modela je princip subsidiarnosti, kar pomeni, da je skrb za lastno socialno varnost stvar vsakega posameznika, kljub temu pa mu pri tem pomaga tudi država, s tem da zagotavlja minimalno socialno varnost. Vendar pa se v kontekstu demografskih (zmanjševanja števila rojstev in staranje prebivalstva) in družbeno-kulturnih sprememb (spremembe v sferi dela, strukturne spremembe družine) spreminjajo tudi potrebe in preference ljudi po socialni varnosti. Te zgolj z instrumentom socialno zavarovalnih sistemov ni mogoče zadovoljiti. Materialna socialna varnost seveda še naprej ostaja aktualna, vendar pa se ob njej pojavlja mnogo širši problem: spremenjeni življenjski in

⁹ Na področju politike zaposlovanja je prišlo do radikalnih sprememb, predvsem z namenom prilagajanja principu tržnega gospodarstva. Številni varnostni ukrepi zaposlitve so bili ukinjeni, namesto njih pa so bili vpeljani aktivni ukrepi zaposlovanja. Z vpeljavo zajamčene plače kot temelja za izračun pravice do socialne pomoči, se je zajamčena stopnja socialne varnosti posledično znižala.

delovni pogoji povzročajo naraščanje potreb po psihosocialnih storitvah pomoči in podpore, ki jih obstoječi sistemi socialnih služb ne morejo kvalitetno zadovoljiti. Po mnenju Kolaričeve (1990: 190) naraščanje teh potreb pogojuje ekspanzijo sistemov socialnih služb. Ni namreč mogoče prezreti dejstva, da zaradi strukturne spremembe družine in naraščanja participacije žensk v sferi dela, upada tudi sposobnost neformalne sfere¹⁰ za posredovanje storitev pomoči in podpore. Vzrok temu so družbeno-kulturne spremembe, ki jih označuje proces individualizacije (kot produkt modernizacije sodobnega načina življenja). V toku tega procesa postavljajo posamezniki v ospredje namreč interes po osebnem uspehu, lastni karieri, samorealizaciji, visoki mobilnosti itd. Tu je izziv, ki je postavljen pred t.i. formalne socialne službe. Te bi morale biti sposobne ponuditi storitve, s katerimi bi posamezniki lahko razrešili svoje, z identiteto povezane probleme v individualizirani družbi. To pa je v modernih družbah možno le v toliko, v kolikor se posamezniki lahko uprejo na s strani države zagotovljeno materialno in psihosocialno varnost. Posamezniki postajajo namreč vse bolj odvisni od pomena, ki ga državne socialne službe pripisujejo njihovim potrebam (Olk v Kolarič, 1990: 200). Kolaričeva (1990: 199) opozarja, da teh novih potreb ni mogoče zadovoljiti na stare načine. To pomeni, da strategija »zmeraj več istega«¹¹ v smislu ekspanzije formalno organiziranih socialnih služb ne predstavlja rešitve. Enako seveda tudi ne »zmeraj manj istega«, v primeru da želimo ohraniti dosežen civilizacijski nivo oskrbe. To bi obenem pomenilo tudi prepuščanje zadovoljevanja psihosocialnih potreb svobodni igri tržnih sil in/ali primarnim socialnim mrežam ne glede na to, ali so te sploh sposobne posredovati tovrstne storitve. Podobnega mnenja sta tudi Uletova in Kuharjeva (2003: 134), ki trdita,

¹⁰ Kolaričeva predpostavlja, da se številne psihosocialne storitve pomoči in podpore ne producirajo znotraj formalnih državnih oziroma paradržavnih institucij, ampak se posredujejo tudi preko neformalnih skupnostnih aktivnostih; s tem je mišljena neplačana, prostovoljna, neprofesionalna podpora primarne skupine, t.j. družine, sorodstva, sosedstva, prijateljev. Tudi ta neformalna sfera zagotavljanja storitev je del države blaginje, ki skupaj s formalno organiziranimi socialnimi službami tvori dualno strukturo države blaginje (Kolarič, 1990: 194).

¹¹ Eden izmed instrumentov, preko katerih učinkuje politični sistem na druge podsisteme – eden izmed teh podsistemov je tudi družina, je denar (poleg prava). Tisto česar z denarjem ni mogoče doseči, je "spreminjanje ljudi samih" (Kolarič, 1990: 63). Upiranje družbeno-kulturnim spremembam z vztrajanjem nefleksibilnosti sistema socialne blaginje je torej neproduktivno.

da je dolgoročno najslabša ekonomska in socialna politika kombinacija ekonomskega liberalizma in socialnega konservativizma.

3.7 UKREPI POLITIK S CILJEM POVEČANJA RODNOSTI

Kot je bilo že omenjeno, Slovenija eksplicitne prebivalstvene politike nima, so pa njeni elementi vključeni v druge politike. Ena izmed teh politik je nedvomno družinska politika, ki naj bi preko javnofinančnega sistema ustvarjala možnosti za nadaljevanje uspešne reprodukcije. V nadaljevanju sledi predstavitev ukrepov družinske politike, ki jih na tem področju ureja zakon.

3.7.1 Usklajevanje zaposlitvene dejavnosti in družinskih obveznosti staršev v Sloveniji

3.7.1.1 Porodniški dopust in dopust v času nege otroka

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP) dovoljuje vsem zaposlenim ženskam (pod pogojem, da so zdravstveno zavarovane) v času nosečnosti oziroma v času po rojstvu otroka koriščenje pravice do denarnega nadomestila med odsotnostjo z dela. Celotni porodniški dopust traja eno leto, vsota denarnega nadomestila pa znaša 100 % povprečne plače prejemnika nadomestila v zadnjih 12 mesecih pred pričetkom porodniške. Ta pravica se nanaša na vse matere, tako kmetovalke, lastnice zasebnih podjetij, vrhunske športnice kot tudi samozaposlene v primeru, da so bile v zadnjem letu za celotno obdobje zavarovane. Porodniški dopust, ki traja 105 dni, se mora navadno pričeti 28 dni pred pričakovanim dnevom rojstva (razen v primeru, ko so prisotni zdravstveni dejavniki in se porodniški dopust prične 45 dni pred porodom). Pravico do dopusta za nego in varstvo otroka (torej 260 dni) ima neposredno po preteku porodniškega dopusta kdorkoli od staršev. V primeru rojstva dvojčkov ali pa otroka s težavami v duševnem razvoju, se porodniški dopust lahko podaljša do otrokovih petnajstih mesecev starosti. V primeru večjega števila istočasno rojenih otrok, se dopust za nego in varstvo lahko podaljša do dodatnih treh mesecev za vsakega otroka. V primeru, da je oseba, ki koristi ta dopust, zaposlena za polni delovni čas, ima pravico do

skrajšanega delovnega časa, dokler otrok ne dopolni 23 mesecev. Za vsakega otroka ima pravico do dodatnih petih mesecev skrajšanega delovnika (ZSDP, 17.-19. člen, 26. člen).

Na podlagi opisanega zakona je razvidno, da gre sicer za precej radodarno zasnovane pravice, tako kar se tiče samega časovnega obdobja porodniškega dopusta kot tudi količine denarnih nadomestil. Ukrep sam po sebi ni namenjen vzpodbujanju rodnosti, čeprav bi ukinitvev teh pravic s strani katere od političnih opcij najverjetneje imela negativni učinek na rodnostno obnašanje prebivalstva.

3.7.1.1.1 Očetovski dopust

Gre za novost, ki jo je uvedel zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih in je začel veljati leta 2003.

Očetu pripada v celoti 90 dni dopusta, od tega naj bi jih 15 dni koristil v času materinega porodniškega dopusta, 75 pa do osmega leta otrokove starosti. V primeru, da oče koristi 15 dni dopusta v času porodniškega dopusta matere, mu država zagotavlja 100 % nadomestilo plače. Za ostalih 75 dni dopusta pa očetu država zagotavlja plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače (ZSDP, 23., 25., 40. člen). Čeprav gre za pozitiven ukrep v pravo smer, pa je hkrati očitno tudi to, da dopust za nego in varstvo otroka ni enakomerno porazdeljen med oba starša. Materi tako pripada 80 dni več dopusta kot očetu (170 dni materi in 90 dni očetu). Poleg tega pa teh 75 dni lahko predstavlja precejšen problem družinam, ki so finančno šibkejše. V primeru, da oče izrabi mesec dni očetovskega dopusta, to hkrati lahko pomeni, da bo družina v tem času brez pomembnega vira dohodka. Ekonomsko ogrožene družine si torej ne morejo privoščiti takšnega izpada dohodka in tako ne morejo koristiti očetovskega dopusta. V primeru, ko bi zakonodaja omogočala, da bi zaposleni očetje med koriščenjem dopusta prejeli nadomestilo plače, bi se morda povečal delež očetov, ki bi koristili očetovski dopust. Obstaja pa seveda tudi bojazen, da bi večji del bremena nege otroka nosila mati tudi v primeru, ko bi bil oče na dopustu, medtem pa bi se na primer ukvarjal s sivo ekonomijo. To sicer ne bi predstavljalo večjega problema v primeru, da

mati ni zaposlena oziroma se ukvarja izključno z gospodinjstvom. Vendar je to, kot je bilo že omenjeno, v nasprotju s sodobnimi trendi tudi v Sloveniji. Navsezadnje bi problem nastal tudi v primeru, da je mati študentka in bi ji zaposlenost s študijem zapolnjevala precejšen del časa.

Na drugi strani se ne zdi smotrni niti predlog Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (2005) o uvajanju pravic iz naslova dela v družini. S tem bi nekdo od staršev (zaradi manjšega dohodka v večini primerov najverjetneje mati) ostal doma in za delo v družini prejemal določene bonifikacije. Gospodinjstvo bi bilo, podobno kot status kmeta, na nek način priznано kot poklic. Predlog, ki sicer ni bil sprejet, spominja na konservativno strujo, ki verjame v ločenost javne sfere tržnega gospodarstva in privatne sfere družine. Kot takšen bi predlog, prej kot konstruktivna rešitev varstva in nege otrok, pomenil korak nazaj oziroma odmik od sodobnih trendov.

3.7.1.2 Pravica staršev do zaposlitve s krajšim delovnim časom

Eden od staršev, ki neguje in varuje otroka, ima do njegovega tretjega leta starosti možnost dela s skrajšanim delovnim časom. V tem primeru mu je delodajalec dolžan zagotavljati pravico do plače po dejanski delovni obveznosti, država pa mu zagotavlja do njegove polne delovne obveznosti plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače. Krajši delovni čas mora obsegati najmanj polovično tedensko delovno obveznost (ZSDP, 48. člen).

Omenjeni zakon za enkrat dopušča delo s skrajšanim delovnim časom le enemu od staršev, čeprav bi bilo morda koristno proučiti tudi možnost kombiniranja krajšega delovnega časa med materjo in očetom. Ta ukrep bi omogočal večjo enakost med moškim in žensko, saj bi tako imela partnerja boljše pogoje za enakomerno delitev starševskih odgovornosti in nenazadnje tudi gospodinjskih opravil. S tem bi bilo zagotovljeno bolj liberalno družinsko/družbeno okolje, kar bi, po mnenju nekaterih avtorjev, ki sem jih že omenjala, posredno morda izboljšalo tudi kazalce rodnosti.

Menim, da je ta pravica (poleg očetovskega dopusta) tudi eno izmed bolj pomembnih sredstev družinske politike za doseganje višje rodnosti.

3.7.1.3 Dostopnost ustreznih programov otroškega varstva

V Sloveniji ti programi obsegajo tako vzgojo otrok starih od enega leta naprej kot tudi starejših predšolskih otrok. Razvoj sistema javno organiziranega dnevnega varstva je bil posebej intenziven v obdobju od 1971 do 1985. Takrat je bilo zgrajenih skoraj več kot polovica tovrstnih ustanov (68 %), večina s pomočjo javnih prispevkov (Vojnovič, 1995: 143). Skozi celotno socialistično obdobje so dnevni vrtci delovali zgolj kot javne institucije, novi zakon pa dovoljuje tudi obstoj zasebnih centrov dnevnega varstva. Ta novost je pozitivna, ker omogoča večjo pluralnost storitev, pravica do izbire pa staršem omogoča, da se lahko odločijo za možnost, ki najbolj ustreza njihovim lastnim potrebam (Vojnovič, 1995: 147).

Zgornja meja prispevkov je določena na eni strani z odstotkom stroškov varstva, na drugi strani pa z družinskim prihodkom. Občine prispevajo od 40-50 % stroškov programov vsem družinam (odvisno od vsake posamezne občine), ostalo pa glede na družinski prihodek plačajo starši. Zaradi tega je povprečen delež stroškov, ki ga plačajo starši, relativno majhen. Tisti starši, ki prejema kakršenkoli socialni transfer, so v celoti oproščeni stroškov dnevnega varstva (zakon o vrtcih, 32. člen), zato se v Sloveniji praviloma ne bi smelo zgoditi, da bi se morala mati odpovedati zaposlitvi zaradi nerešenega vprašanja varstva v času njene odsotnosti z dela.

Občine v primeru programov otroškega varstva igrajo precej pomembno vlogo, njihove možnosti namreč niso omejene zgolj na subvencioniranje varstva. Tu se slovenske občine spet precej razlikujejo med seboj, saj ti dodatni ukrepi namreč variirajo od pošiljanja čestitk družini ob rojstvu otroka, preko daril, kot so na primer ogled gledališke predstave, otroška knjiga, igrača..., tja do denarne pomoči ob rojstvu otrok, ki obsega od 50. 000 SIT do 100. 000 SIT. V občinah s tako aktivno družinsko politiko je opaziti povečanje števila

rojstev (Berčan, 2003: 22), čeprav ne moremo z gotovostjo trditi, da gre pri tem izključno za učinek občinskih ukrepov.

3.7.2 Ostale oblike finančnih vzpodbud

3.7.2.1 Otroški dodatek

Otroški dodatek je opredeljen v zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, sprejetem leta 2003. S tem zakonom se ohranja selektivna narava otroških dodatkov, saj je bilo že leta 1999 vpeljana razlikovanje med višino otroškega dodatka glede na vrstni red otroka: najnižji je otroški dodatek za prvega, višji za drugega in najvišji za tretjega in vsakega naslednjega otroka (ZSDP, 65. člen). Ti zneski se usklajujejo enkrat letno, glede na rast cen življenjskih potrebščin. Višina otroškega dodatka se določi glede na to, v kateri dohodkovni razred se uvrsti družina, določi se za vsakega otroka posebej, ti zneski pa se potem seštevajo. Dohodkovni razred je določen v odstotku od povprečne mesečne plače vseh zaposlenih v državi. Za vse otroke, rojene v enostarševski družini, se otroški dodatek poveča za 10 % (ZSDP, 66. člen).

Novost zakona je tudi dodatek, do katerega so upravičeni predšolski otroci, ki niso vključeni v predšolsko vzgojo in torej ostanejo doma. Tem se otroški dodatek poveča za 20 % (ZSDP, 66 člen). Do otroškega dodatka so pri nas upravičeni otroci do 18. leta starosti, starejše osebe v času izobraževanja pa do dopolnjenega 26. leta starosti.

Lahko rečemo, da otroški dodatek kot cilj za povečanje rodnosti skuša vplivati na odločitev o številu otrok in to predvsem pri tistih z manjšimi dohodki. Kljub temu ta ukrep nima zadostne moči pri dejanskem odločanju o številu otrok, ker je dejstvo, da je višina teh dodatkov prenizka, da bi lahko krila večji del družinskih stroškov, povezanih z otroki. Tu so namreč pomembni še številni drugi pogoji tako materialne kot nematerialne narave.

3.7.2.2 Davčne olajšave

Osnovni načeli, ki ju upošteva ustrezno zastavljena davčna politika, sta načeli horizontalne enakosti (enako obdavčevanje zavezancev, ki so v enakem ekonomskem položaju) in vertikalne enakosti (neenako obdavčenje zavezancev, ki so v neenakem ekonomskem položaju) (Stanovnik, 1996: 87).

Zaradi progresivnosti z naraščanjem števila otrok upada davčna obveznost staršev, bolj pa so davčno obremenjeni pari brez otrok. Davčne olajšave imajo v Sloveniji obliko zniževanja davčne osnove. Za vsakega nadaljnjega vzdrževanega otroka se ta olajšava poveča, znesek pa je odvisen od števila otrok, ki jih vzdržuje posameznik. Tako je glede na višino povprečne mesečne plače v letu 2005 davčna olajšava za prvega otroka znašala 39. 575 SIT mesečno, za drugega 43. 016 SIT, za tretjega otroka 57. 358 SIT, četrtega otroka 71. 700 SIT, petega otroka 86. 041 SIT, šestega otroka 100. 375 SIT ter za sedmega otroka 114. 708 SIT (zakon o dohodnini, 108. člen).

Posredni transfer družinam je tu davčni prihranek, to je manj plačani davek zaradi neobdavčitve določenega dela dohodka. Zaradi progresivnosti davčnih stopenj in davčne olajšave za vsakega naslednjega otroka, davčni prihranek zelo narašča s povečanjem dohodkov in števila otrok.

Do sedaj veljavni način priznavanja davčnih olajšav za otroke deluje pri nas tako, da v absolutnem pomenu daje več premožnejšim kot revnejšim družinam. Otroci so tako na nek način luksuz, privilegij tistih, ki se nahajajo v ekonomsko boljšem položaju. Po tej logiki torej državna davčna zakonodaja pri doseganju cilja zviševanja rodnosti apelira zgolj na skupino prebivalstva v višjih ekonomskih razredih in pri tem zanemarja večji del ostale populacije. Po drugi strani pa se lahko strinjamo tudi s tem, da se predlog vladnega strateškega sveta iz leta 2005, po katerem naj bi dodatno davčno obremenili samske državljane in državljanke med 25. in 50. letom starosti, ne zdi prava rešitev (Radio Študent Ljubljana, 2005). Vsak davek, ki bi bil direktno naperjen proti osebam, ki ne poskrbijo za svoje potomce, je namreč diskriminatoren, nedemokratičen in je v neskladju tako z domačo kot z evropsko zakonodajo.

3.7.2.3 Denarna pomoč ob rojstvu otroka, ki ni vezana na zaposlitev

Starši v Sloveniji so ob rojstvu otroka deležni enkratne denarne pomoči. Ta je namenjena nakupu opreme za novorojenčka, namesto denarnega prejemka pa se po zakonu lahko v enaki vrednosti zagotovi oprema za novorojenca v obliki paketa. Če paket ne dosega vrednosti 57.190 SIT, se razlika v denarni vrednosti nakaže materi na tekoči račun (ZSDP, 63. člen). Znesek se usklajuje enkrat letno z indeksom rasti cen življenjskih potrebščin. Leta 2003 se je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve odločilo za obogatitev paketov, ker je zanimanje zanje v zadnjem obdobju upadlo (leta 2002 se je namreč za paket odločilo le 3.368 od 18.620 upravičencev – ti so se raje odločili za denarno obliko pomoči) (Berčan, 2003: 18).

Pri obliki tovrstne finančne pomoči gre ponovno za ukrep, za katerega težko trdimo, da ima kakršenkoli potencial pomembnejših učinkov na odločanje o naraščanju.

Kvečjemu lahko prispeva svoj delež v tandemu z ostalimi ukrepi (materialne in nematerialne narave). Gre v bistvu bolj za neke vrste simbolno gesto države.

3.7.2.4 Dodatek za veliko družino

Velika družina je definirana kot družina s tremi ali več otroki. V letu 2006 je dodatek znašal 81.910 SIT (MDDSZ, 2006). Ta pravica se prekine, ko najstarejši otrok dopolni 18 let oziroma ko preneha s šolanjem. Ta družinski prejemek zgolj na bolj učinkovit način nadomešča olajšavo, ki so jo velike družine imele prej pri nakupu avtomobila. Ne moremo pa tega ukrepa obravnavati kot spodbujevalca rodnosti, saj je višina olajšave tudi v tem primeru za to precej prenizka. Lahko bi celo trdili, da zaradi (pre)nizkega zneska utegne dosežati celo nasprotni učinek. Poleg tega je dokaj nenavadna tudi sama definicija velike družine. Pomeni namreč to, da si enak znesek mora deliti družina s tremi otroki ali pa družina s šestimi otroki. Tudi način prekinitve te pravice ne upošteva časovnih razmikov (oziroma starostnih razlik) med otroci v družini. Ne upošteva na primer možne realne situacije, ko je starejši otrok (od skupno dveh) že star na primer 17 let (in torej čez eno leto doseže polnoletnost), medtem ko se (še dokaj mlada) starša odločata o tretjem

otroku. Dodatek za veliko družino v tem primeru ne bo prepričal o bonitetah tretjega otroka (gledano seveda zgolj iz ekonomske perspektive).

Za vse našteje ukrepe lahko rečemo, da z vidika pronatalističnih ciljev ohranjajo status quo, saj v ničemer ne dvigujejo rodnostnih kazalcev (oziroma za to nimajo pravega potenciala), obenem pa bi se ob njihovi ukinitvi rodnost najverjetneje znižala. V večji meri bi si bilo potrebno prizadevati za združljivost družinske politike z realnim socialnim in ekonomskim položajem, v katerem se nahaja prebivalstvo. To je sicer brez večjih proračunskih redistribucij skoraj nemogoče, zato je morda ta cilj težje dosegljiv. Predvsem pa je z namenom razbremenitve mater potrebno nadaljevati oziroma še v večji meri poskrbeti za vključitev očetov v varstvo in vzgojo. Izvedba tega je možna s podaljšanjem očetovskega dopusta oziroma poenotenjem s količino materinega dopusta za nego in varstvo ter z zagotovitvijo večjega nadomestila dohodka v času odsotnosti z dela (ne zgolj s kritjem prispevkov za socialno zavarovanje). Polovica dopusta očeta naj ne bo prenosljiva na mater in obratno. Ta ukrep bi v veliki meri povečal enakopravnost starševskih vlog.

* * *

Če v kratkem strnemo sklepe, do katerih smo prišli v tem poglavju, potem ugotovimo, da se v Sloveniji v preteklosti (torej še v socialističnem obdobju v okviru Jugoslavije) ni ukvarjalo s problemom nizke natalitete naroda. Na agendo političnega dnevnega reda pa se v občutno večji meri teh problemov ni postavilo niti po obdobju osamosvojitve, ko se je zdelo, da so v ospredju zopet druga (pomembnejša) vprašanja, s katerimi se je ukvarjala politika in posledično tudi širša javnost. Hkrati s tem so vzorci rodnostnega obnašanja Slovencev že izrazito odražali modernizacijske vplive, termin, znotraj katerega je zajeta poplava spremenjenih družbenih odnosov – od spremembe individualnih življenjskih načrtov (predvsem žensk), spremembe ekonomskih odnosov, pojava različnih oblik družine, upada sklenjenih zakonskih zvez itd. Na tej podlagi so posamezniki pričeli z novim tehtanjem »koristi in stroškov« reprodukcije, tako v materialnem kot tudi nematerialnem smislu. Medtem ko se je mlada demokracija hitro

postavila na noge, pri čemer si je prizadevala vzpostaviti stabilne pogoje za obstoj samega sistema (konsolidacija političnega in gospodarskega sistema), pa obenem ni namenila dovolj pozornosti izginjanju tradicionalnih, predvidljivih življenjskih tokov. Tako je danes, ko so pravzaprav ti novodobni pojavi že sicer v celoti prepoznani in se jim v bistvu tudi priznava polno legitimnost, skrajni čas, da se tudi vključijo v sodobne politike kot orodja, s katerimi se zagotavlja kvaliteto življenja državljanov in državljanek. Ena izmed takih politik je prav gotovo družinska politika s hkratnim zavedanjem, da še zdaleč ni edini in zadosten mehanizem vplivanja na rodnost prebivalstva. Zdi se, da tudi sicer v političnem prostoru ni zadostnega razumevanja delovanja zakona vzroka in posledice. Zato je potrebna jasnejša opredelitev dolgoročne vizije o tem, kakšni so cilji in načela, ki jih družba želi reflektirati navzven. Le na ta način je namreč možno postaviti trdne temelje vsesplošni prosperiteti naroda (tako v kvantitativnem kot kvalitativnem smislu), ki pogojuje pozitiven odnos do prihodnosti. Ta posledično ustvarja pogoje uspešni nataliteti.

4.0 NORVEŠKA

Ko je ob novem letu 2005 norveški ministrski predsednik imel svoj tradicionalni televizijski govor, ni kot običajno pričel s poudarkom na gospodarskih dosežkih in napredku. Namesto tega je najprej čestital norveškim staršem, ki so poskrbeli za tolikšno število novorojencev (Rønsen, 2005: 1)! Poudaril je, da se redke zahodnoevropske države lahko pohvalijo s tolikšnim številom rojstev v zadnjem letu. Poleg tega pa se norveške ženske izobražujejo in so integrirane na trgu delovne sile v večji meri kot v večini ostalih držav. Po mnenju ministrskega predsednika, je visoka rodnost te države odraz optimističnega pogleda ljudi na prihodnost, hkrati pa tudi »kvalitete« njihove družbe. Ni sicer pojasnil, kaj je imel v mislih s »kvaliteto« družbe, je pa omenil možnost žensk, da lahko uspešno usklajujejo materinstvo s poklicnim življenjem. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je imel v mislih družbo, ki podpira usklajevanje teh dveh življenjskih področij.

Kot sem že omenila v uvodu, gre za državo, ki ima dolgo tradicijo države blaginje, s čimer je, poleg gospodarske stabilnosti, povezana tudi »kvaliteta« družbe, o kateri je govoril norveški premier. Zaradi vpliva le-te na rodnost prebivalstva sem kot primerjalno državo izbrala Norveško.

Na Norveškem je že od nekdaj obstajala močna javna podpora visoki ravni finančnih transferjev in redistribucije dohodka. Ta je rezultat dveh, med sabo povezanih faktorjev: dolgotrajne socialistične vlade, ki je vzpostavila obsežen in močan delavski razred ter egalitarne kulture, ki se je razvila v časovnem obdobju več stoletij. Širitev države blaginje se ni ustavila niti v obdobju meščanske vlade v zadnjih tridesetih letih. Še danes temeljna ideja ostaja enaka - osnovna ekonomska in socialna varnost morata biti javno organizirani dobrini (Kuhnle, 1998: 4).

V povojnem obdobju je prišlo do strukturnih sprememb (Hansen in drugi, 1993: 49). Srednji sloj se je razširil, s tem pa je prišlo tudi do zamenjave prej dominantnih

zaposlitvenih segmentov v primarnem sektorju in tradicionalnih obrtniških industrijah. Istočasno se je močno dvignil življenjski standard, delež prebivalstva, ki je bil v tradicionalnem smislu močno odvisen od aparata države blaginje, se je zmanjšal. Dohodkovne neenakosti so bile v tem obdobju dokaj stabilne. Kot enega izmed razlogov za takšno dogajanje Martinussen navaja, da podpora države blaginje na Norveškem ni bila nikoli odvisna od splošnih političnih usmeritev v državi. Zdi se, da je tako za liberalno kot tudi konservativno usmerjene politike, logično ohranjanje visoke ravni javno organizirane redistribucije in oskrbe (Martinussen v Hansen in drugi, 1993: 50). Tako je država blaginje uspela vzpostaviti in ohranjati uspešen instrument ekonomske in socialne varnosti.

Podpora visoki ravni javne redistribucije je v zadnjem času povezana s širšo individualistično kulturo. Temeljni princip tega je, da je vsak državljan upravičen do dostojne materialne varnosti, medtem ko naj bi istočasno tisti, ki so zmožni poskrbeti sami zase, ne bili deležni dodatne pomoči države. Socialdemokratska usmeritev vlade, ki je bila sicer tipično najbolj vplivna stranka (tudi v drugih skandinavskih državah) že od 1930 dalje, se je izkazala kot uspešno orodje za doseg tega cilja (Hansen in drugi, 1993: 58).

4.1 POLITIČNA STABILNOST NORVEŠKE

Kot je bilo že rečeno, je bila socialna demokracija dominantna politična sila, ki je oblikovala univerzalni blaginjski sistem. Ta danes vpliva na vse aspekte življenja ljudi na Norveškem.

4.1.1 Socialna enakost

Država blaginje je usmerjena k zmanjševanju razrednih in dohodkovnih razlik s tem, da zagotavlja najvišjo možno raven storitev. V skladu s tem je značilen tudi obsežen storitveni sektor (dnevno varstvo, domovi za ostarele, pomoč na domu itd.), zaradi česar kritiki socialdemokratske države opozarjajo na visoke stroške, ki so posledica tako visoke javne porabe ter obsežne birokracije, potrebne za vzdrževanje takšnega državnega

aparata. Problem, ki pri tem nastaja, je izredno visoko obdavčevanje. Kljub temu pa so raziskave pokazale, da je socialdemokratska država blaginje v primerjavi s kontinentalnim modelom, v manjši meri dovzetna za izgube delovnih mest v nizko-plačilnem sektorju (European Welfare States – Information and Resources, 2006).

K zasnovi univerzalnega in hkrati individualističnega sistema blaginje je nenazadnje prispevala tudi individualistično naravnana protestantska tradicija – univerzalni dostop ne glede na prispevek, obenem pa individualistično usmerjen sistem glede na potrebe posameznikov (Delhey in Newton, 2004: 21, 27). Znotraj tega sistema je bil koncept socialnih pravic najbolj polno realiziran, saj so ugodnosti in storitve znotraj tega sistema najmanj odvisne od posameznikove uspešnosti na trgu in so namesto tega prilagojene njegovim potrebam.

Že od konca druge svetovne vojne so se norveški politiki prizadevali za vzpostavitev ravnotežja med gospodarsko rastjo ter prizadevanji za vzpostavitev socialne enakosti. Pri tem sta prisotni predvsem dve prioriteti povojnih norveških politik: povečanje premoženja in enakovredna porazdelitev le-tega. Ekspanzija na področju šolstva in zdravstvenega sektorja je bila izvršena kot del vseobsežne »javne revolucije«. V tem obdobju se je javna poraba povečala od približno ene tretjine na polovico bruto domačega proizvoda. Ta raven se je ohranila do danes.

Doseganje enakovredne porazdelitve pa ima tako socialne kot tudi geografske komponente. Namen univerzalnega sistema blaginje je preprečevanje revščine in trpljenja. Cenovno ugodno javno šolstvo omogoča večini ljudi, da izboljšajo svoj materialni položaj. Redistribucija dobrin med različnimi regijami in industrijami pa je uspela delno omejiti tudi pojav depopulacije v bolj odročnih predelih severa, severozahoda ter v notranjosti vzhodnega dela Norveške. Prav tako je napredoval tudi proces urbanizacije, ki je zajel (za razliko od drugih zahodnoevropskih držav) predvsem manjša mesta in vasi (Political Priorities and Parties, 2006).

4.1.2 Politične stranke

Norveška ima večstrankarski sistem.¹² Najpomembnejši del tega sistema predstavlja levo-desna dimenzija, kjer so na osi razporejene stranke glede na njihova stališča o enakovredni distribuciji, javni oskrbi in nadzoru. Na levi najdemo socialistične stranke, kot sta na primer Socialistična stranka levice in Delavska stranka. Na skrajni desni se nahajata Stranka napredka in Konservativna stranka, medtem ko na sredini lahko najdemo stranke kot so: Stranka sredine, Krščanskodemokratska stranka ter Liberalna stranka. Ostale dimenzije, ki sestavljajo norveški politični sistem, vključujejo moralno-religiozno os, ki jo zastopajo krščanske stranke; geografsko os, ki zastopa interese regionalne politike in os, na kateri najdemo stranke, ki se zavzemajo za zaščito proti negativnim učinkom napredka in okoljevarstvene vrednote (Political Priorities and Parties, 2006). Že iz te kratke predstavitve norveškega strankarskega sistema je očitno, da je prisotnost političnih alternativ kot elementa politične inkluzivnosti, ki zagotavlja stabilnost sistema, zagotovljena. Enako lahko trdimo glede volilne udeležbe. Čeprav se je od sedemdesetih let dalje volilna udeležba povečala, volilno obnašanje običajno tudi ob menjavi generacij ostaja stabilno, razlike med posameznimi strankami pa so razmeroma majhne. Le redke zavzemajo ekstremne pozicije (Christensen in Laegreid, 2003: 16).

Vprašanja, kot so blagostanje otrok, javno zdravstvo, oskrba ostarelih itd., predstavljajo v javnomnenjskih raziskavah ter v obdobju volitev vedno najvišje prioritete. Pri tem si nobena politična stranka, ki si želi javne podpore, ne more privoščiti, da bi ta vprašanja

¹² Norveške politične stranke so sledeče: Delavska stranka, Nova liberalna stranka, Politična stranka, Domovinska stranka, Stranka napredka, Lista za okoljevarstvo in solidarnost, Konservativna stranka, Krščanskodemokratska stranka, Krščanskokonservativna stranka, Krščanska koalicijska stranka, Obalna stranka, Stranka zelenih, Nacionalna alijsa, Stranka naravnega zakona, Komunistična stranka, Stranka upokoencev, Rdeča volilna alijsa, Ljudska stranka Samov, Družbena stranka, Stranka sredine, Socialni demokrati, Socialistična stranka levice, Nestrankska obalna in deželna stranka, Liberalna stranka (Political Priorities and Parties, 2006).

prezrla (Kuhnle, 1998: 5). Kljub temu med strankami mora obstajati določena stopnja strinjanja o tem, da ta vprašanja zaslužijo veliko mero pozornosti, kar obenem predpostavlja učinkovitost samega političnega sistema.

4.1.3 Gospodarska uspešnost

Norveško gospodarstvo je uspešen branik blaginjskega kapitalizma, kjer gre za kombinacijo aktivnosti prostega trga ter vladnega posredovanja (vlada nadzira ključna področja, kot je na primer naftni sektor).

Do leta 1971 je država igrala odločilno vlogo v vodenju gospodarstva, pri čemer so državljani podpirali povečano javno podporo, varnost, storitve in nadzor, ki jih je zagotavljala država. Od sedemdesetih let dalje je prišlo do decentralizacije na področju tržnih usmeritev, ki so se v veliki meri prenesle na lokalno raven ali pa na neodvisne institucije, kot je na primer Telenor (norveško telekomunikacijsko podjetje).

Država razpolaga z bogatimi naravnimi viri, kot so nafta, hidroenergija, ribogojstvo, ogromne gozdne površine in minerali, pri čemer kar eno tretjino izvoza predstavljata nafta in zemeljski plin (v svetovnem merilu imata večji izvoz le Saudska Arabija in Rusija) (Exporter's Guide, 2006). V splošnem je Norveška država z močno zgodovino trgovine in še danes ostaja odvisna od nje. Prav tako je odprta za tuje investicije, kar ne prinaša le dotoka denarja v državno blagajno, pač pa omogoča tudi dodatna delovna mesta in uvajanje novih tehnologij. S tem se ustvarjajo ugodni pogoji konkurence, kar podjetja vzpodbuja k ponudbi bolj kvalitetnih izdelkov pri nižjih cenah. Stopnja inflacije ostaja nizka že nekaj let, kar tudi pripomore k ustvarjanju stabilnega investicijskega okolja in višanju gospodarske rasti. Največji dejavnik, ki vpliva na privlačnost Norveške za tuje investitorje, pa je nizka stopnja korupcije¹³. Tudi stopnje participacije na trgu

¹³ Indeks korupcije (Transparency International's 2001 Corruption Perspectives Index) uvršča nordijske države med deset najmanj skorumpiranih držav na svetu. Na lestvici od 0 do 10, pri čemer 10 pomeni najnižjo stopnjo korupcije, je Norveška dosegla 8.6 (Fitzgerald, 2003: 44).

delovne sile so med najvišjimi v Evropi (višjo zaposlenost od Norveške ima le Švedska) (Fitzgerald: 2003, 40 - 4).

4.1.3.1 Naftno bogastvo

Eifert, Gelb in Tallroth (Eifert in drugi, 2003: 2) so države izvoznice nafte razvrstili v pet glavnih skupin: *zrele demokracije*, *strankarske demokracije*, *patriarhalne avtokracije*, *predatorske avtokracije* ter *reformistične avtokracije*. Po njihovem naj bi te skupine odražale kvalitativne razlike v stabilnosti političnega okvirja ter strankarskega sistema; razlike v stopnjah doseženega družbenega konsenza; legitimnosti političnih avtoritet; razlike med sredstvi s pomočjo katerih vlade pridobijo ter ohranjajo podporo kot tudi razlike v vlogah, ki jih igrajo državne institucije na trgu ter pošteni distribuciji naftnih dohodkov. Ti politični in institucionalni okvirji o katerih govorijo omenjeni avtorji, torej ob enem skušajo razkriti razlike v transparentnosti, stabilnosti in kvaliteti politik ter politični moči sektorjev, ki niso v neposredni povezavi z naftnim sektorjem.

V klasifikaciji držav izvoznic nafte, Norveška spada v skupino zrelih demokracij. Države, ki jih zgoraj omenjeni avtorji označujejo kot zrele demokracije, so prepoznane kot relativno stabilni strankarski sistemi z močnimi volilnimi institucijami ter politikami, ki so sprejete s pomočjo širokega družbenega konsenza. Politična stabilnost in institucionalna odgovornost vzpodbujata oblikovalce politik k dolgoročnemu mišljenju, strankarski sloves in gospodarska učinkovitost pa postaneta glavni determinanti v politični tekmi za oblast. Politični režimi običajno temeljijo na transparentni izmenjavi informacij, lastniške pravice so jasne, menjave na oblasti pa le redko pripeljejo do sprememb policy prioritet. Birokracija je kompetentna in relativno izolirana, pravni sistem pa je zasnovan tako, da v svojih razsodbah deluje nepristransko in stabilno (Eifert in drugi, 2003: 4).

V primerjavi z ostalimi državami izvoznicami nafte je bila Norveška zelo uspešna pri redistribuciji z nafto pridobljenega bogastva. Vladnim institucijam je v sodelovanju z interesnimi organizacijami uspelo vzpostaviti transparentne distribucijske mehanizme, s pomočjo katerih je prišlo do dviga splošnega blagostanja prebivalstva. Ta dosežek pa je še toliko bolj izjemen, če upoštevamo dejstvo, da je ta država, še preden je postala

izvoznica nafte, doživela več menjav na vrhu in obdobj šibkih vlad. Kljub temu pa ima Norveška danes močno prostabilizacijsko volilno zaledje, ki ga predstavljajo tako zaposleni v naftnem sektorju, sindikati in poslovneži kot tudi volivci, ki niso odvisni od naftno izvoznega sektorja, saj tudi ta del populacije kaže razumevanje za potrebe po omejitvah javnih izdatkov in izogibanju sprememb vzorcev potrošnje. V nasprotju z večino drugih držav so politična nasprotja na Norveškem majhna, vrednote pa ostajajo egalitarne. Visoka raven transparentnosti v političnih in birokratskih procesih še dodatno krepi splošno zaupanje v integriteto politikov kot tudi v sposobnosti javnih uslužbencev. Zato tudi le zanemarljiv del populacije dvomi v vladno sposobnost, da upravlja z naftnimi dohodki na učinkovit in pošten način (Christensen in Laegreid, 2003: 9).

4.1.4 Trenutni izzivi

Tako kot države drugod po svetu se tudi Norveška sooča s številnimi novimi in tudi starimi izzivi. Kljub temu pa so na primer Norvežani, v primerjavi z ostalimi razvitimi državami, soočeni s precej manjšo stopnjo kriminala, zlorabe drog in alkohola, revščine in podobnimi problemi. Prav tako se zdi, da so težave povezane z enostarševskimi družinami in brezposelnostjo manj očitne (Kuhnle, 1998: 5). Takšno stanje je posledica učinkovite podpore, ki jo država nudi tistim, ki so tovrstne pomoči potrebni. Natančneje, gre za delo institucij in socialnih politik močne in učinkovite centralne vlade, kar pripomore k večji socialni vključenosti in stabilnosti.

Devetdeseta leta so predstavljala desetletje precejšnjih gospodarskih nemirov, kar je imelo za posledico sicer neobičajno visoko stopnjo brezposelnosti ter oženje sistema socialnega varstva. Norveški se je do sedaj (v primerjavi z manj uspešnima Švedsko in Finsko) uspelo izogniti večjim zmanjševanjem, za kar pa so v veliki meri zaslužni naftni dohodki. Prav tako so se v preteklih letih vse nordijske vlade združile v svojih prizadevanjih za pomoč brezposelnim (Kuhnle, 1998: 6), kar je posledica tradicionalno visokega pomena, ki ga te države pripisujejo delu in celoviti participaciji v družbi. Politiki, ki se v preveliki meri naslanjajo na neoliberalne vrednote, tako hitro naletijo na neodobranje in odpor družbe. Tudi zaradi tega je temeljna struktura državnega sistema

blaginje ostala neokrnjena, saj je na splošno v nordijskih družbah prisotna visoka stopnja političnih kompromisov in podpore volilnega telesa.

V zadnjem obdobju pa je opazna tudi skrb zaradi morebitne izrabe naftnih virov in zemeljskega plina v naslednjih dveh desetletjih (Exporter' s Guide, 2006), zaradi česar je vlada sprejela ukrep varčevanja dobičkov od nafte in zemeljskega plina znotraj vladnega naftnega sklada (Government Petroleum Fund)¹⁴. Zaradi proračunskih presežkov so se pojavili politični pritiski k večji vladni potrošnji naftnih dohodkov (Eifert in drugi, 2003: 5), pri čemer lahko pričakujemo, da se bo vlada pozitivno odzvala na tovrstne zahteve, še zlasti zaradi hitrega staranja prebivalstva in posledičnega višanja pokojninskih prispevkov.

4.1.5 Najvišji življenjski standard na svetu

Poročilo človekovega razvoja (Human Development Report, 2006)¹⁵ navaja, da so v splošnem nordijske države zaradi visoke dosežene ravni izobrazbe, demokracije, dohodka in javnega zdravstva najbolj privlačne države na svetu.

¹⁴ Finančna sredstva sklada so investirana v tujini in sedaj znašajo več kot 150 milijard USD. Leta 2002 je BDP narasel le za 1 %, ter 0,5 % leta 2003, leta 2004 pa že za 3,3 %, ter 3,8 % v letu 2005 (United Nations, 2006).

¹⁵ Human Development (HDR) je letno neodvisno poročilo, podprto s strani Združenih narodov. HDR meri bogastvo države glede na življenjski standard populacije, upošteva pa tudi več indeksov, ki se nanašajo na pričakovano življenjsko dobo, doseženo stopnjo izobrazbe, razvitost državnega gospodarstva in okolja.

Uspešno skupnost definira kot skupnost, v kateri vsi njeni člani uživajo visok življenjski standard, zato HDR opravlja meritve, ki kažejo na to ali državni dohodki ustvarjajo okolje, v katerem njegovi prebivalci uživajo kvalitetne zdravstvene storitve, politično svobodo, varnost pred kriminalom, večji dostop do izobrazbe in zadovoljivo stopnjo izkoriščanja prostega časa.

Kot merilo neenakosti porazdelitve se uporablja tudi Ginijev koeficient. Koeficient predstavlja število med 0 in 1, pri čemer 0 pomeni popolno enakost (vsi posamezniki imajo enak dohodek), 1 pa pomeni popolno neenakost (en sam posameznik razpolaga s celotnim dohodkom, vsi ostali pa ga nimajo nič). Ginijev indeks je Ginijev koeficient kot odstotek in je torej enak Ginijeveemu indeksu, pomnoženim s 100. Medtem ko se Ginijev koeficient v glavnem uporablja za meritve dohodkovne neenakosti, pa se prav tako lahko uporablja za merjenje neenakosti porazdelitve bogastva. V tem primeru mora biti izpolnjen pogoj, da nihče nima

Med skandinavskimi državami se je Norveška uvrstila najvišje na lestvici, saj so danes Norvežani bogatejši kot kadarkoli prej. Če se osredotočimo zgolj na statistike o povprečnem dohodku na prebivalca, ugotovimo, da višina povprečne plače na Norveškem znaša 45. 000 USD, pri čemer nam za primerjavo lahko služi podatek o najvišji povprečni plači, ki jo ima Luksemburg kot najbogatejša država na svetu, to pa je 53. 780 USD (United Nations, 2006).

Država blaginje ostaja še naprej učinkovita, saj državljanom zagotavlja prvorazredno zdravstveno oskrbo, enako pa velja za šolstvo in sistem raznih ugodnosti, ki je financiran preko davčnega sistema. Izobrazba je eden izmed osrednjih stebrov Norveške (kot tudi na splošno nordijske) družbe. Nepismenost praktično ne obstaja, šolski sistem pa producira eno izmed najvišje kvalificiranih delovnih sil na svetu. Tudi na področju enakosti spolov je Norveška ena vodilnih držav na svetu (prehitela jo je le Islandija).

Prav tako se je Norveška uvrstila na sam vrh najbolj radodarnih držav na svetu, glede na višino (*per capita*) tuje pomoči, enako pa velja tudi za njihove naravovarstvene in okolju prijazne politike.

Glede na poročilo Združenih narodov torej lahko sklepamo, da ljudje na Norveškem živijo kvalitetno ob enem pa tudi dolgo, saj je povprečna pričakovana življenjska doba kar 78,9 let (povprečna doba Japoncev, ki se uvrščajo na sam vrh lestvice je 81,3 leta) (United Nations, 2006). Obei glede prihodnosti ljudi na Norveškem so glede na poročilo

negativnega neto bogastva (Wikipedia – Gini coefficient, 2006). Za meritve neenakosti v dohodku se lahko uporablja tudi indeks Robin Hood, poznan tudi kot Hooverjev indeks. Indeks je enak deležu redistribucije celotnega dohodka neke skupnosti, ki bi bil potreben za dosego popolne enakosti. Običajno se uporablja v primerih meritev socio-ekonomskih razredov in dosežene stopnje zdravstvene oskrbe prebivalstva. Medtem ko je Ginijev koeficient sicer bolj poznan indeks ekonomske neenakosti, ki temelji na Lorenzevi krivulji, pa je indeks Robin Hood nekoliko bolj enostaven (Wikipedia – Robin Hood index, 2006).

Združenih narodov opravičeno pozitivni, s tem pa se ustvarja tudi privlačen makro kontekst, znotraj katerega se ljudje odločajo za starševstvo.

4.1.6 Zaupanje v vlado

Kot je bilo že rečeno v uvodu, je zaupanje ljudi v vlado povezano s praktičnimi izkušnjami, ki jih povezujejo z oblastjo. Ko je posameznikova izkušnja pozitivna, potem se nagiba k temu, da bo sistemu oziroma vladi naklonjen.

Učinkovitost režima in stopnja zaupanja v javne institucije sta na splošno višja kot v večini drugih držav (Dalton in drugi v Christensen in Laegreid, 2003: 8). Javnomnenjske raziskave o politični podpori vladi in parlamentu skoraj vedno postavljata Norveško na vodilno mesto, kar je navsezadnje povezano s prisotnostjo močnih kolektivističnih in egalitarnih vrednot. Družba je obenem homogena in konsenzualno orientirana, posledica tega pa je nizka raven notranjih konfliktov. Odsotnost kriznih obdobj namreč traja na Norveškem že celih dvajset let (Christensen in Laegreid, 2003: 10).

Kljub temu pa je vzorec zaupanja v politične institucije ciklični. Tako je bila na primer podpora na začetku devetdesetih manjša kot na primer v osemdesetih (Listhaug v Christensen in Laegreid, 2003: 8), kar je razumljivo, če se spomnimo na gospodarsko krizo, ki je nastopila v devetdesetih in na nekoliko povišane stopnje brezposelnosti v tem obdobju. Dejavniki, ki lahko vplivajo na izraženo zaupanje vladi, so v tem primeru torej makro dejavniki, kot sta na primer gospodarska učinkovitost in brezposelnost (Christensen in Laegreid, 2003: 12).

Tradicionalni univerzalizem norveške države blaginje je bil v zadnjem desetletju tema raznih diskusij, nekatere institucije so celo vpeljale članarine. Kljub temu osrednji storitveni sektorji, kot sta na primer zdravstvo in šolstvo, v principu ostajajo brezplačni. Močna podpora, ki so jo državljani izkazovali univerzalizmu, je od 32 % leta 1990 padla na 30 % v letu 1996 in 23 % leta 2001 (Christensen in Laegreid, 2003: 17), vendar kljub temu univerzalna narava države blaginje še vedno ostaja institucionalno stabilna.

4.2 TRENDI RODNOSTI

Tako kot veliko drugih držav je tudi Norveška po drugi svetovni vojni doživela t.i. »baby-boom«. V nasprotju z večino držav pa je bila eksplozija novorojenčkov na Norveškem bolj dolgotrajne narave, saj je na začetku sedemdesetih celotna stopnja rodnosti še vedno znašala 2,5. Stopnja rodnosti drugih nordijskih držav (razen Islandije) je v tem obdobju znašala pod dva otroka na žensko. V sedemdesetih je postopoma rodnost upadala, na začetku osemdesetih pa se je stabilizirala na 1,7 otroka na žensko. Leta 1983 je dosegla zgodovinsko najnižjo raven 1,66 (Rønsen, 2005: 1-2). Upad rodnosti v tem obdobju pojasnjujejo s spremenjenim socio-ekonomskim položajem žensk. V šestdesetih in sedemdesetih so namreč ženske dosegale vedno višjo stopnjo izobrazbe, kar je vplivalo na povečanje opurnitetnih stroškov žensk v odnosu do materinstva. Šlo je za ženske v starostni skupini od 20 do 30 let, torej ženske v rodni dobi. Razlog za takšen upad rodnosti lahko najdemo tudi v dejstvu, da programi plačanega starševskega dopusta in sistemi otroškega varstva v začetku šestdesetih pa vse do začetka osemdesetih še niso bili razviti v zadostni meri, kar pa je ob plačanem delu žensk v reproduktivni dobi imelo za posledico tudi manjše velikosti družin (O. Tsuya, 2003: 25).

Razvoj z naraščajočo rodnostjo v vseh nordijskih državah od sredine osemdesetih let dalje je pritegnil pozornost raziskovalcev in politikov izven te regije držav. Razlog za to je v tem, da je opisan vzorec v velikem kontrastu z izkušnjami večine evropskih držav, kjer je rodnost padla na zaskrbljujoče nizko raven. V nasprotju z Norveško se v teh državah padec rodnosti ni zaustavil na začetku osemdesetih, pač pa se je nadaljeval celo v devetdesetih. Takšna nesprijemljivo nizka rodnost je, kot smo videli, med drugimi značilna tudi za Slovenijo.

Pri tem se poraja vprašanje, zakaj je ta vzorec tako drugačen in kaj se lahko naučimo od države, kot je Norveška. Pri tem seveda ni enostavnega odgovora na to vprašanje, se pa kot pogost razlog navaja tudi sorazmerno radodarno zasnovane in kvalitetne družinske politike, vključno z dolgotrajnimi nadomestili plač v primeru starševskega dopusta in sorazmerno ugodno javno subvencionirano otroško varstvo. Pomembno je tudi, da so bile

te politike primarno zasnovane s ciljem, da dosežejo enakopravno porazdelitev starševskih odgovornosti med oba spola in s tem razbremenijo ženske pritiskov usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja. Takšni ukrepi zagotovo zmanjšujejo stroške, povezane z rodnostjo, in tako posredno spodbujajo ženske k večjemu številu otrok.

4.3 SOCIO – EKONOMSKI POLOŽAJ PREBIVALSTVA

Izgradnja države blaginje po drugi svetovni vojni predstavlja dolgotrajen proces. Tu je potrebno omeniti revolucijo na področju izobraževanja (vključno s finančnimi shemami, namenjenimi mladim), ki je potekala sočasno z razvojem sistema blaginje in vključevanjem žensk na trg delovne sile. Kot smo videli, so tudi državni naftni dohodki iz sedemdesetih pripomogli k izgradnji močno optimističnega razpoloženja glede prihodnosti, mnogim so bile omogočene nove priložnosti (European Population Forum 2004, 2004).

Več kot eden od petih Norvežanov je vpisan na univerzo, pri čemer je zastopanost po spolu enakovredna. Na področju delovne sile so ženske skoraj enakovredne moškim. Danes je participacija žensk - mater na trgu delovne sile visoka: leta 2001 je bilo 75,8 % žensk z otroki v starosti 0 - 2 leti oziroma 85 % žensk z otroki v starosti 3 - 6 let prisotnih na trgu delovne sile (European Population Forum 2004, 2004).

Ellingsaeter in Rønson (Ellingsaeter in Rønson v O. Tsuya, 2003: 11) pojasnjujeta, da je na Norveškem glavni razlog za tradicionalno visok odstotek zaposlenih s krajšim delovnim časom v tem, da za razliko od drugih industrializiranih držav takšna oblika dela ni bila nikoli smatrana kot marginalno delo, pač pa je bilo obravnavano kot običajna zaposlitev. Drug razlog za tako visok odstotek dela s skrajšanim delovnim časom lahko, kot bomo videli kasneje, povežemo z radodarnim sistemom starševskega dopusta. Starši imajo namreč možnost kombiniranja skrajšanega (plačanega) starševskega dopusta s skrajšanim delovnikom. Ne glede na to pa je na Norveškem (tako kot v Sloveniji in večini držav OECD-ja) zaposlitev s skrajšanim delovnim časom opredeljena skoraj

izključno glede na število delovnih ur. Ko zaposlena oseba torej zamenja polno zaposlitev z zaposlitvijo s skrajšanim delovnim časom, ta oseba ne izgubi pokojnine niti ostalih ugodnosti socialnega zavarovanja.

Skozi celotna šestdeseta in sedemdeseta leta so se razlike med spoloma glede na povprečno plačo v pridelovalni industriji (in najverjetneje v večini ostalih industrij) počasi manjšale. Ta proces se je nadaljeval tudi v osemdesetih in devetdesetih. Takšna situacija pa je tudi posledica velikega porasta zaposlenosti žensk od šestdesetih let dalje (O. Tsuya, 2003: 12).

S povečanjem izobraževalnih in kariernih možnosti ženske rojevajo v kasnejših letih. Od začetka sedemdesetih se je povprečna starost žensk pri rojstvu otroka zvišala za približno štiri leta, na 29,9 let (European Population Forum 2004, 2004). Kljub temu Norveška še vedno dosega visoko stopnjo rodnosti (čeprav je zaradi visoko pričakovane življenjske dobe in nizke rodnosti v medvojnem obdobju in po letu 1970 tudi v tej državi prisoten problem staranja prebivalstva).

Proces sekularizacije družbe v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih je prav tako prispeval k preobrazbi družbe. Na noseče mladoletnice na primer niso več izvajali masivnih verskih oziroma družbenih pritiskov k poroki. Danes ima 42 % otrok na Norveškem starše, ki živijo v skupnem gospodinjstvu, 49 % jih ima poročene starše, 9 % pa jih vzgaja mama samohranilka (European Population Forum 2004, 2004). Zadnjih nekaj desetletij je skupno življenje brez poroke postalo precej univerzalen pojav.

V sedemdesetih letih se je zgodila tranzicija Norveške od družbe z večinskim enodohodkovnim družinskim vzorcem, k družbi z dvema družinskima dohodkoma. Od leta 1972 do 1979 je namreč delež dveh družinskih dohodkov med poročenimi pari narasel iz 44 % na kar 71 % (Bjørn in Skrede v Hansen in drugi, 1993: 376). Dom danes ni več primarno delovno okolje žensk. Skupaj z visokim deležem zaposlenosti poklic gospodinje postaja izginjajoča praksa žensk. Ti trendi kažejo na oženje prepada med moško in žensko porabo časa, ki ga namenjajo gospodinjstvu.

Leta 1978 je bila implementirana revizija zakona o splavu, ki je uzakonila brezpogojno pravico žensk do splava do treh mesecev nosečnosti. Svobodo do izbire rojstva je spremljalo izobraževanje o reproduktivnem zdravju v osnovnih in srednjih šolah. Leta 2002 je bilo registrirano število splavov med najstniki najnižje od implementacije zakona o prosti izbiri žensk (Rønsen, 2005: 2).

4.4 MEHANIZMI VZPODBUJANJA RODNOSTI - DRUŽINSKE POLITIKE NA NORVEŠKEM

Nordijske države blaginje imajo na splošno dolgo tradicijo obsežnih socialnih politik usmerjenih v družino (Rønsen, 2005: 12). Prvi zakoni, ki so opredeljevali pravice otrok, so bili uzakonjeni že leta 1915. Nova zakonodaja je poskrbela, da so bili otroci, rojeni izven zakona, zakonsko priznani kot člani očetove družine. Zakon je prav tako takoj po rojstvu otroka zagotovil neke vrste podporo vsem materam, ki niso razpolagale z zadostnimi dohodki za vzrejo otrok, še posebej pa je to veljalo za neporočene matere. Ta zakon je predstavljal noviteto, bil je radikalen, v veljavi pa je ostal vse do leta 1956. Sistem univerzalnih otroških prejemkov je bil vpeljan že leta 1947. V shemo otroških dodatkov so danes vključene vse družine z otroki, starimi do 16 let. Konec šestdesetih je prišlo tudi do aktiviranja zakona («National Insurance Act»), ki je zagotavljal znatne podpore za enostarševske družine in davčne olajšave družinam z otroki. Pravico do plačanega dopusta v primeru nege otrok v času bolezni, pravico do skrajšanega delovnega časa in pravico do podaljšanja odsotnosti z delovnega mesta je opredeljeval zakon o pravicah, ki izhajajo iz delovnega razmerja («Working Environment Act») (European Population Forum 2004, 2004). Tako se zadnjih dvajset let Norveška na podlagi tovrstnih ukrepov uvršča med redke države s konkretnimi družinskimi politikami. Ko je bilo pred petnajstimi leti ustanovljeno Ministrstvo za zadeve otrok in družin («Ministry of Children and Family Affairs»), je bil na Norveškem načrtan medpolitični in medstrankarski konsenz glede družinskih politik (Ule in Kuhar, 2003: 87).

V splošnem torej obstajajo tri glavna sredstva za implementacijo družinskih politik: 1.) denarna sredstva, 2.) omogočanje odsotnosti z dela in 3.) zagotavljanje storitev. Ti trije sklopi družinskih politik se izvajajo z naslednjimi sredstvi: 1.) otroški/družinski dodatki, 2.) starševski dopust in 3.) sistem otroškega varstva (Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies, 2000).

Te politike niso bile primarno motivirane s strani pronatalističnih ciljev, pač pa so bile oblikovane bolj na podlagi ideologije enakosti spolov kot tudi splošne skrbi za blagostanje otrok in njihovih družin. Več desetletij je bilo namreč prepričanje norveške vlade, da so družinske politike in zagotavljanje enakosti med spoloma, tesno povezani cilji (Ule in Kuhar, 2003: 86). Cilj še danes ostaja omogočanje tako ženskam kot moškim aktivno participiranje na trgu delovne sile pod enakimi pogoji, hkrati pa tudi delitev dela v domačem gospodinjstvu. Gre torej za poseg v privatno sfero, kar pa se legitimira z obveznostjo zagotavljanja države enakih možnosti za vse državljane. Obveljalo je prepričanje, da družba, ki deluje na principu sistema blaginje, mora temeljiti na enakosti med moškim in žensko, tako v družinskem kot delovnem okolju, pa tudi na podlagi otrokove potrebe po preživljanju časa z obema staršema.

4.4.1 Starševski dopust

Univerzalna pravica do denarnega nadomestila v času odsotnosti z delovnega mesta v primeru rojstva je na Norveškem poznana že od leta 1956. Zadnjih 25 let je predstavljala glavno komponento javnih politik, usmerjenih v družino. Starševski dopust je namreč nepogrešljivo sredstvo omogočanja moškim in ženskam, da lahko usklajujejo starševstvo in zaposlitev. Za sedanje obstoječe programe, ki urejajo to področje, je značilno dolgo obdobje plačanega dopusta, visoka raven kompenzacije dohodka in fleksibilnost v načinih korištenja te pravice.

Prvotno časovno obdobje plačanega dopusta je bilo na začetku le 12 tednov, kompenzacija dohodka pa je bila nizka. Do leta 1977 ni prišlo do nadaljnjih širitvev te

pravice, dokler se ni časovno obdobje podaljšalo na 18 tednov, očetje pa so si z materami lahko delili večino dopusta. Le manjšina očetov je sicer izkoristila to pravico (na začetku devetdesetih je samo 2-3 % očetov izkoristilo starševski dopust). Leto kasneje (1978) je prišlo do ogromnega povečanja količine nadomestila, in sicer na 100 % prejšnjega dohodka za večino zaposlenih. Od leta 1987 dalje se je časovno obdobje večkrat podaljšalo.¹⁶ Rezultat teh podaljšanj je maksimalno 52 tednov starševskega dopusta z 80 % nadomestilom dohodka ali pa 42 tednov starševskega dopusta skupaj s celotnim dohodkom. To pravilo je bilo uvedeno leta 1993 in velja še danes. (Rønsen, 2005: 12)

Po preteku 12 mesecev plačanega dopusta je vsak od staršev upravičen tudi do dodatnih dvanajstih mesecev neplačanega dopusta, torej do otrokovega tretjega leta starosti (Berget, 1996: 3). Ta reforma je očitno prav tako zasnovana na podlagi težnje po doseganju enakosti spolov. V primeru, da starši želijo ostati doma, dokler otrok ne dopolni treh let, mora oče izkoristiti svoj del pravice do neplačanega dopusta.

Očetje imajo možnost deliti celoten dopust, razen treh tednov pred in šest tednov po rojstvu otroka, ki so rezervirani za mater. V zameno za to, so očetje upravičeni do dveh tednov očetovskega dopusta takoj po rojstvu otroka (ne glede na to, ali je mati zaposlena ali ne), pri čemer je nadomestilo dohodka v tem časovnem obdobju obdavčeno. Večina očetov je izkoristilo dva tedna očetovskega dopusta, zelo malo pa jih je tudi izkoristilo možnost delitve splošnega starševskega dopusta z materjo. Z namenom, da bi vzpodbudili vpletenost obeh staršev v nego otroka, je bil leta 1993 sprejet amandma, ki je za štiri tedne podaljšal očetovski dopust (t.i. »očkova kvota«). Ti tedni niso prenosljivi na mater in so, v primeru, da jih oče ne izkoristi, izgubljeni (Ule in Kuhar, 2003: 131). Izkazalo se je, da to predstavlja precej močno vzpodbudo za očete, kar pomeni, da je bila reforma uspešna. Prišlo je namreč do ogromnega porasta očetov, ki so izkoristili svoj štiritedenski dopust. Leta 2002, devet let po vpeljavi novega pravila, je približno 85 %

¹⁶ Leta 1987 se je dolžina dopusta podaljšala na 20 tednov, 1988 na 22 tednov, 1989 na 24 tednov, 1990 na 28 tednov, 1991 na 32 tednov, 1992 na 35 tednov in leta 1993 na sedanjih 42 tednov (O. Tsuya, 2003: 18).

očetov izkoristilo t.i. »očkovo kvoto«, povečal pa se je tudi odstotek očetov, ki so delili del skupnega starševskega dopusta z materjo (iz 4 % na 12 %).

Očetje, ki niso upravičeni do očetovske kvote, ker si mati ni prislužila te pravice, kljub temu lahko izkoristijo starševske ugodnosti na podlagi lastne sposobnosti. Ta pravica je pogojena s potrebo po negi otroka v primeru, da se je mati po porodu vrnila na delo oziroma študij, ali pa ji njeno zdravstveno stanje ne dopušča nege otroka (Berget, 1996: 2).

4.4.2 Sistem otroškega varstva

Dostop do ustreznih ustanov, ki zagotavljajo otroško varstvo, je pomemben dejavnik pri zagotavljanju povezanosti žensk s trgom delovne sile. Navsezadnje je tudi pomemben pokazatelj tega, kakšno vlogo igrajo javne politike pri zagotavljanju enakopravnega položaja žensk, s tem ko jim navkljub materinstvu omogočajo opravljanje poklicnih dejavnosti.

Leta 1998 je bila vpeljana pravica do denarnega nadomestila za tiste starše, ki ne koristijo javno financiranega otroškega varstva, od januarja 1999 dalje pa so v ta program avtomatično vključeni vsi otroci v starosti 1 - 2 let. Nadomestilo predstavlja mesečno, neobdavčeno plačilo, kar je v približku enakovredno državni subvenciji v centrih dnevnega varstva. Pravico do celotnega paketa ugodnosti lahko koristijo otroci, ki ne obiskujejo javno financiranega dnevnega varstva, tisti, ki pa ga ne obiskujejo v polnem obsegu (kar predstavlja več kot 32 ur na teden), pa so upravičeni do nekoliko manjših nadomestil. Fleksibilna narava te nove sheme sledi različnim potrebam staršev in se je izkazala za zelo priljubljeno, saj velika večina staršev z otroki v tej starostni skupini izkorišča ugodnosti, ki jim po zakonu pripadajo. Samo štiri mesece po vpeljavi nove sheme, je 75 % staršev z otroki starimi med enim in dve leti prejelo denarna nadomestila. Avgusta 1999 je odstotek narasel že na 80 % (Rønsen, 2005: 13).

Dnevno varstvo organizirajo tako javna kot privatna podjetja, pri čemer pa sta obe obliki lastništva, v kolikor je center javno priznan, deležni državnih subvencij. Stroški javnih centrov dnevnega varstva se delijo med državo, občino ter starši. Prvotni namen je bil, da bi država prispevala 40 % stroškov, medtem, ko naj bi si preostalih 60 % enakomerno razdelili starši in občina (Ule in Kuhar, 2003: 132). Zaradi hitre širitve privatnih centrov pa je bil delež, ki ga je prispevala občina, manjši v primerjavi z deležem, ki so ga plačevali starši. Leta 1994 so na primer starši plačali 44,5 % stroškov za varstvo v privatnih centrih in 28,8 % za javne centre. Tako kot v Sloveniji se tipi in načini izvajanja otroškega varstva razlikujejo med posameznimi občinami (Rønsen, 2005: 13).

4.4.3 Otroški dodatki

Otroški dodatki se v neobdavčeni obliki, ne glede na dohodek staršev, izplačujejo vsem otrokom. Takšen univerzalni tip otroških dodatkov je, v nasprotju s selektivno naravo otroških dodatkov, kot jo poznamo v Sloveniji, nespremenjen že od same uzakonitve leta 1947, čeprav se, glede na prilagoditev spremembam cen, redno povečuje obseg izplačil. Dodatek se poviša tudi v primeru dodatnega povečanja števila otrok in v primeru enostarševskih družin. Od leta 1999 velja, da je zgornja meja starosti otrok, upravičenih do omenjenega dodatka, 16 let. Poleg tega se višina dodatka razlikuje glede na starost otrok (O. Tsuya, 2003: 6).

4.5 NORVEŠKI POGLED: DRUŽINSKE POLITIKE – OBVEZNE, NE PA TUDI ZADOSTNE

»Kvaliteta« družbe in pogled ljudi na prihodnost sta prav tako pomembni determinanti rodnosti. Danes so ženske v večini izobražene, na trg delovne sile vstopajo pod enakimi pogoji kot moški, prav tako pa tudi pričakujejo, da bodo v družbi participirale pod enakimi pogoji. Glede na Norveške izkušnje lahko trdimo, da bodo v primeru, da bo družba še naprej pripravljena deliti pomemben del stroškov, otroci še vedno del načrtov tako žensk kot moških. To vključuje tako politiko, ki omogoča ženskam usklajevanje

skrbi za otroke skupaj s plačanim delom, kot tudi ukrepe, ki vzpodbujajo enakost spolov ter večjo vključenost moških v nego in vzgojo otrok.

Mreža ureditev, shem in zakonskih ukrepov, opisanih zgoraj, skupaj z močnim prepričanjem v nadaljnji razvoj države blaginje, prispevajo k doseženi stopnji rodnosti na Norveškem. Pri tem gre za kombinacijo individualnih odločitev, zagotovljene makro infrastrukture in obetov mladih glede prihodnosti (npr. nizka stopnja brezposelnosti), predvsem pa za sledenje sodobnim trendom družbenega razvoja. Pomembno je zavedanje vpliva celotne (politične) kulture v državi. Glavna vrednota pri vsem tem ostaja enakost med spoloma.

* * *

Skupna predpostavka avtorjev, ki se ukvarjajo z demografskimi vprašanji je ta, da četudi so starši popolnoma svobodni pri odločanju o naraščanju in je to v bistvu zasebna stvar vsakega posameznika, na katero naj ne bi vplivala država s svojo politiko, pa ta kljub temu oblikuje nek kontekst, znotraj katerega na njihovo odločitev vpliva finančno, socialno in kulturno okolje. Zato država ni nikoli nevtralna oziroma indiferentna kar zadeva vprašanja, povezana z nataliteto in družinskimi zadevami.

Sklenemo lahko, da je Norveška uspela vzpostaviti uspešno infrastrukturo objektivnim pogojem reprodukcije prebivalstva, s čimer imam v mislih celoten nabor dejavnikov, ki vplivajo na dožemanje družbe kot kvalitetne. Prisotne so uspešne makro perspektive, kot sta politična stabilnost in gospodarska uspešnost države, doseganje enega najboljših življenjskih standardov na svetu, zagotavljanje enakih možnosti žensk in moških na podlagi upoštevanja spremenjenih spolnih vlog kot posledice modernizacijskih tokov. Družinska politika z uspešnim posegom v zasebno sfero (enakomerna porazdelitev starševskega dopusta med oba starša do otrokovega tretjega leta starosti) predstavlja pomembno orodje doseganja slednjega. Država blaginje je namreč usmerjena k cilju omogočanja enakih pogojev eksistence vsem državljanom. To se poleg univerzalne narave otroških dodatkov (znotraj javnofinančnih sredstev družinske politike) kaže tudi v realizaciji vrednote enakosti spolov. Na podlagi upoštevanja vse večje individualizacije

so tudi sistemi otroškega varstva (poleg ugodnih subvencij) fleksibilni, kar omogoča usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja. Zaradi naštetega je Norveška tudi primer države, ki dokazuje, da je v pogojih tržno usmerjenega gospodarstva v precejšnji meri mogoče olajšati napore izogibanju njegovim nevarnostim. Na podlagi vseh teh dejavnikov so prisotni pozitivni obeti ljudi, kar se tiče kvalitete življenja tudi v prihodnje. Norveška torej ni primer države, ki bi tvegala s predpostavko *ceteris paribus*, češ da se bodo slabi kazalci rodnosti iz sedemdesetih let sčasoma odpravili sami od sebe. Namesto tega je država kot aktiven subjekt posegla (brez apliciranja javno objavljene demografske politike) na področje družbenega življenja, s čimer ji je uspela rehabilitacija preteklega upadanja rojstev.

5.0 ZAKLJUČEK

V nalogi sem proučevala področje prebivalstvene politike oziroma me je natančneje, kot ena izmed komponent te politike, zanimala rodnost. Problematiko prenizke rodnosti sem zaradi lažjega identificiranja dejavnikov, ki potencialno lahko vplivajo na določene vzorce obnašanja, umestila v primerjalni okvir dveh evropskih držav. Odločila sem se za primerjavo Slovenije, ki se že dalj časa sooča s problemom prenizke rodnosti, in Norveške, države, ki ji je uspelo uspešno zoperstaviti se temu problemu.

Večina razvitih zahodnoevropskih držav, pri čemer Slovenija niti Norveška nista izjemi, nima eksplicitne prebivalstvene politike. Kot smo ugotovili, pa se njeni cilji dosegajo preko cele vrste drugih politik, ki se med seboj prepletajo (družinske, socialne, ekonomske). Gre za kompleksno področje, na katerega vpliva več dejavnikov. Omenila sem družbene, ekonomske in kulturne dejavnike. Dejavnike, ki delujejo predvsem na tehtanje stroškov otrok za družino (in jih s tega vidika lahko umestimo v okvir družinske politike), lahko opredelimo kot mikro dejavnike. Domena teh politik so v glavnem javnofinančna sredstva. Na drugi strani sem skušala identificirati dejavnike, ki se izražajo na ravni družbe kot celote in jih lahko v bistvu dojemamo kot makro dejavnike. To so ideološke, politične, gospodarske značilnosti konkretne družbe.

Na samem začetku naloge sem kot raziskovalno področje opredelila kvantitativno prebivalstveno politiko rodnosti. Kljub temu pa izkušnje Norveške kažejo, da bi bil pri reševanju problemov nizke rodnosti v prvi vrsti potreben splošni dvig kakovosti življenja prebivalcev neke države. Ta je povezana z gospodarsko razvitostjo države, njeno politično stabilnostjo in ustreznim zagotavljanjem socialnih storitev kot osnovnih makro objektivnih pogojev, poleg tega pa tudi in predvsem z zagotavljanjem enakih možnosti spolov. Na ta način so pravzaprav šele ustvarjeni ugodni pogoji za razširitveno prebivalstveno politiko, pa naj bo ta eksplicitno izražena s strani državnih organov ali pa tudi ne. Samo v takšnih pogojih so namreč ljudje pripravljeni razmišljati o naraščanju. O tem je navsezadnje govoril tudi norveški ministrski predsednik, ko je poudaril, da je rodnost v prvi vrsti odraz kvalitetne družbe.

Dejstvo je, da sama družinska politika razmer prenizke rodnosti niti v Sloveniji niti na Norveškem (pa tudi najverjetneje v razvitem svetu na splošno) ne more rešiti, saj zagotavljanje zgolj finančnih sredstev v teh državah nima (več) pravega učinka. Zaradi tega nekateri avtorji (npr. Malačič, 2005) zagovarjajo tezo o potrebi jasno opredeljene prebivalstvene politike. Menim, da pri takšnih »zahtevah« kaj hitro lahko preidemo na spolzek teren. O tem v primeru Slovenije pričajo tako pretekle izkušnje iz obdobja skupne federalne države kot tudi kasneje po osamosvojitvi. Zdi se namreč, da je tako zahtevnemu projektu lahko kos le politika, ki se ni sposobna strinjati zgolj o elementarnih vprašanjih, kot je na primer oblika političnega sistema, temveč lahko doseže soglasje tudi o zahtevnejših odločitvah, na primer o določanju razmerja med ekonomsko in socialno politiko. Konkretna demografska politika namreč zahteva upoštevanje številnih spremenljivk v tej kompleksni enačbi. Slednje terja veliko usklajevanja in reformnih ukrepov. Za izpeljavo tega pa je nujen politični konsenz, kar pa je v primeru Slovenije malo verjetno. Možnost vpeljave demografske politike bi bila s tega stališča prej verjetna v primeru Norveške, čeprav jo država eksplicitno ne potrebuje. Zdi se, da je Norveška primer države, ki ji je kljub odsotnosti konkretne prebivalstvene politike uspelo vzpostaviti mehanizme za izboljšanje rodnosti. Ko se sprašujemo o razlogih za uspešnost Norveške na področju rodnostnih kazalcev, je tu prav gotovo prisotnih več faktorjev. Pri tem vsekakor ne gre zanemariti dejstva, da gre za uspešno državo z dolgo tradicijo socialno – blaginjskih ter vsesplošno konsenzualno sprejetih politik ter visoko konkurenčnim gospodarstvom, h kateremu je navsezadnje v precejšnji meri pripomoglo tudi njeno naftno bogastvo. Življenjski standard ljudi na Norveškem je eden najvišjih na svetu.

Vendar pa le na podlagi teh dejstev ne bi mogli govoriti o razlogih za povečano število rojstev. Navsezadnje obstajajo zahodnoevropske države, ki se po gospodarski uspešnosti brez težav kosajo z Norveško (npr. Francija, Nemčija, Velika Britanija, Italija), pa se kljub temu soočajo s problemom prenizke rodnosti. Za Norveško, kot pripadnico nordijske skupine držav, je značilna egalitarna kulturna tradicija ter enakomerna porazdelitev dohodka. Politično je država stabilna, saj obstaja velika transparentnost v političnih procesih, kar krepi zaupanje ljudi v sistem in integriteto politikov. Sistem države blaginje ne ogrožajo menjave političnih opcij, kar ohranja pozitiven pogled ljudi

na prihodnost. Tej skandinavski državi pa je poleg naštetega uspelo vzpostaviti nek širši ideološki okvir, predvsem kar se tiče doseganja enakih možnosti za vse, moške in ženske, in to na vseh življenjskih področjih. Nenazadnje je to tudi eden najpomembnejših ciljev njenih družinskih politik, ki si prizadeva za razbremenitev žensk pri usklajevanju obeh sfer življenja (poklicne in zasebne). Gre za zavedanje, da je sodobni način življenja vplival na precej drugačne reproduktivne vzorce; vse več žensk si želi kariere, se zato tudi dalj časa izobražuje in v vse to tudi vlaga veliko časa in energije. Vse manj žensk se je pripravljeneh »žrtvovati« v prid družine in potlačiti svoje morebitne poklicne, izobraževalne in druge življenjske ambicije. V pogojih delovanja tržnega gospodarstva, ki v bistvu predpostavlja družbo brez družin in otrok, veliko žensk (pa tudi moških) dojema formiranje družine kot potencialno nevarnost pred izgubo pomembnih kariernih priložnosti. Ker je usklajevanje skrbi za družino in hkratno sledenje kariernim ciljem velikokrat prenaporno, se veliko žensk odloča preložiti materinstvo v poznejša življenjska obdobja, nekatere se zanj sploh nikoli ne odločijo. Ženske se skratka emancipirajo, kar pa obenem negativno vpliva na rodnost. Otroci ne zahtevajo le denarja, pač pa tudi čas in določeno mero odrekanja. Zdi se namreč, da emancipacija sama po sebi ni osvobodila žensk na način, ki bi jim dejansko olajšal življenja, pač pa je ženskam vedno znova naloženih več in več obvez, ki so jih le še dodatno obremenile. Poleg kariere se od njih pričakuje (še vedno) tudi opravljanje večinskega deleža v »skupnem« gospodinjstvu, enako pa velja tudi za skrb za otroke. Vprašanje, ki se pri tem postavlja je, v kakšni meri je pravzaprav država s svojimi ukrepi sploh sposobna vplivati na to novodobno reproduktivno vedenje.

Cilj moderniziranih politik, kakršna je recimo družinska politika, naj bi bil v prvi vrsti ta, da se prilagodijo in opustijo preživele vzorce obnašanja. Zgled temu bi bila lahko Norveška, ki se je s pomočjo teh politik zavzela za večjo vključenost moških – očetov v skrb in vzgojo otrok in tako vsaj deloma razbremenila mater vsakodnevnih pritiskov. Menim, da le na ta način in seveda v tandemu z ostalimi makro dejavniki, ki smo jih našteali, lahko ohranimo optimističen pogled na izboljšanje rodnosti nizko fertilnih držav. Država lahko pripomore k višji rodnosti le v smislu zagotavljanja višje kvalitete življenja (na to namreč neposredno lahko vpliva izboljšanje t.i. makro dejavnikov) in pa z implementiranjem politik, ki upoštevajo spremenjene forme sodobnega življenja.

Tudi v Sloveniji se v zadnjem času pogosto izpostavlja probleme nizkega števila rojstev in posledičnega hitrega staranja prebivalstva, čeprav problem še ni v zadostni meri vstopil v zavest širše javnosti. Razlogi za takšno stanje pri nas so enaki kot v ostalih razvitih državah zahoda. Po osamosvojitvi oziroma v obdobju tranzicije je bil velik del prebivalstva soočen s spremembami, ki so negativno vplivale na njihov občutek varnosti in stabilnosti. Prehod v tržno gospodarstvo je zahteval določene spremembe, ki jih ljudje v socializmu niso bili vajeni. Univerzalni sistem blaginje, ki je še obstajal znotraj skupne države, je zamenjal sistem zagotavljanja minimalne socialne varnosti, brezposelnost pa je bila velika. Čeprav je rodnost pričela upadati že veliko prej, je bil v tem obdobju (leta 1993) v Sloveniji tudi prvič zabeležen negativni naravni prirast. Danes lahko rečemo, da je mlada država že uspešno konsolidirana, politično je stabilna, kar pa ne pomeni, da se ne sooča z vedno novimi izzivi. S članstvom v Evropski uniji se je Sloveniji odprlo mnogo priložnosti, kar nekaj od teh pa ima tako pozitivne kot negativne učinke. Eden izmed problemov, za katere menim, da bi lahko v prihodnosti še dodatno negativno vplivali na rodnost, je na primer odtok mlade delovne sile. V primeru, da Sloveniji ne bo uspelo vzpostaviti bolj ugodnih pogojev zaposlovanja mladih, inovativnejšega in bolj konkurenčnega delovnega okolja, potem se kaj hitro lahko zgodi, da bodo mladi v rodni dobi delo iskali v tujini, del teh pa se morda v Slovenijo kasneje niti ne bo želel vrniti. Ta primer ponazarja, da je problem, o katerem razpravljamo, veliko bolj kompleksen, zato zahteva celosten pristop.

Zdi se, da se pri razpravljanju o problemih nizke rodnosti pri nas še vedno preveč pozornosti namenja ekonomskemu vidiku družinske politike oziroma natančneje finančnim sredstvom, ki jih država zagotavlja kot možna sredstva rešitve tega problema. Gre za ukrepe socialne države, ki sicer zagotavljajo minimalno socialno varnost družin z otroki, vendar pa hkrati ne moremo trditi, da ti ukrepi v kakršnemkoli smislu vzpodbujajo porast rojstev. Denarna sredstva, ki jih država namenja temu delu prebivalstva, so namreč precej prenizka, davčne olajšave zaradi zniževanja davčne osnove celo izvajajo dohodkovno diskriminacijo, obenem pa so ambicije teh politik glede zagotavljanja enakih možnosti žensk in moških še premalo razvite. Varnost posameznika namreč ni merjena le v smislu finančnih podpor, česar se družinska politika v Sloveniji še premalo zaveda. Pozitiven korak v tej smeri sicer predstavlja nedavna vpeljava očetovskega dopusta,

čeprav rezultati tega ukrepa še niso vidni. Sam koncept očetovskega dopusta bi bilo potrebno še dodatno izpopolniti, tako v smislu same dolžine dopusta, kot tudi zagotavljanju nadomestila v času dopusta. Razni vladni predlogi ukrepov, ki so se še nedavno pojavili v zvezi z urejanjem področja družinskih politik (in sicer niso bili sprejeti), na primer večja davčna obremenitev državljanov brez otrok ter uvajanje pravic iz naslova dela v družini, predstavljajo vztrajanje pri tradicionalnih rešitvah teh problemov. Vsakršno sledenje neaktualnim, konservativnim pogledom v tej smeri nikakor ne bi izboljšalo stanja, obenem pa ti primeri kažejo na obstoj ideologije, ki je zastarela in ki jo bo v bodoče morala zamenjati bolj liberalna miselnost, ki ni obremenjena s preteklimi vzorci obnašanja. Nujna je fleksibilnost, sposobnost prilagajanja politik aktualnim stanjem. Le tako se bodo tudi na ta način postopoma lahko vzpostavili pogoji, v katerih ljudje v svojem reproduktivnem obnašanju ne bodo (še dodatno) obremenjeni s strani države. Po drugi strani pa je poizkus tega na primer predstavljal predlog za sprejem zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo iz leta 2001. Na referendumu je velika večina državljanov predlog zavrnila, kar v bistvu tudi nekaj pove o ideologiji, ki vlada znotraj družbe. Na podlagi tega postane očitno, da tudi znotraj same družbe še ne moremo govoriti o širših liberalnih vrednotah, saj te odpovedo v trenutkih, ko so postavljene pred preizkušnjo. Očitno je, da gre za neke vrste paradoks, saj tudi v Sloveniji v zadnjem obdobju prihaja do porasta nekonvencionalnih oblik družin. Ugibanja o tem, zakaj je temu tako, že presegajo temo te naloge, pomemben pa se mi zdi sklep, ki sledi iz tega opažanja. Očitno je, da bo v bodoče moralo v Sloveniji priti do večje liberalizacije vrednot, tako na ravni ukrepov državnih organov kot na tudi na ravni družbe kot celote.

Menim, da v splošnem na doseganje cilja povečanja rodnosti v državah, ki se soočajo s tem problemom, potencialno lahko vpliva razširitev moških vlog. To pa se na primer lahko doseže s spreminjanjem stališč širše javnosti s poudarkom na izvrševanje večjih pritiskov na delodajalce s strani države. Hipotetično bi bilo to možno z izvajanjem kontinuiranega nadzora inšpekcijskih služb, ki bi stalno skrbele za dosledno spoštovanje zaščitne zakonodaje. Nujno je prebiti spolne stereotipe ustaljenih kulturnih prepričanj, da so otroci in gospodinjstvo izključno domena ženske odgovornosti. To pa je najbrž najtežja naloga, saj je ukoreninjene vzorce mišljenja težko spremeniti. Kljub temu

obstajajo možnosti, kot je na primer večja medijska obravnava te tematike (na primer medijske kampanje). Kar se tiče družinskih politik in potenciala, ki ga lahko izkoristijo za dosego večjega števila rojstev, se mi, kot sem že omenila, zdi pomembno predvsem osredotočenje na večjo vključenost moških in sicer po principu 50 % - 50 %, kar pomeni enakopravno delitev dopusta za nego in varstvo otroka z enakim zagotavljanjem nadomestila dohodka. Hkrati z izboljšanjem ostalih makro dejavnikov, za katere si mora prizadevati država, morda lahko v prihodnje upamo tudi na povečanje rodnosti Slovencev.

6.0 VIRI

- Berčan, Marija – Petra (2003): *Dileme družinske politike v Sloveniji*. Diplomaska naloga, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- Berget, Grete (1996): »Family policy in Norway«, dostopno na <http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/bdf/1996/taler/004005-090063/ddc-bn.html>
- Bouckaert, Geert, Steven, Van de Walle (2001): »Government Performance and Trust in Government«, dostopno na http://perswww.kuleuven.be/~0025631/pdf/paper-_EGPA_vaasa_vandewalle_bouckaert.pdf (24. 3. 2006).
- Buber, Isabella (2002): »The influence of the distribution of household and childrearing tasks between men and women on childbearing intentions in Austria«, *dostopno na* <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2002-004.pdf> (6. 4. 2006).
- Center za raziskovanje javnega mnenja (2005): »Politbarometer 12/2005«, dostopno na <http://www.uvi.si/slo/javno-mnenje/pdf/december-2005.pdf> (18. 5. 2006).
- Chamie, Joseph (2004): «Low fertility: Can Governments make a Difference?«, dostopno na <http://paa2004.princeton.edu/download.asp?submissionId=42278> (17. 9. 2005).
- Christensen, Tom, Per, Laegreid (2003): »Trust in Government – the Significance of Attitudes Towards Democracy, the Public Sector and Public Sector Reforms«, dostopno na <http://72.14.207.104/search?q=cache:E8YwU3D> (24. 3. 2006).
- Črnič Istenič, Majda (1994): *Rodnostno vedenje v Sloveniji*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Črnič Istenič, Majda (1994): »Sociološki vidiki nizke rodnosti v Sloveniji«. V Stropnik, Nada (ur.): *Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko?*, 71 – 87. Domus, Center za zaščito potrošnikov, Portorož.
- Delhey, Jan, Kenneth, Newton (2004): »Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?«, dostopno na <http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2004/:04-202.pdf> (24. 3. 2006).
- Eifert, Benn, Alan, Gelb, Nils Borje, Tallroth (2003): »Managing Oil Wealth«, dostopno na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/03/eife.htm> (27. 3. 2006).

- Embassy of France in the US (2006): »Burden of family and household responsibilities«, dostopno na http://www.ambafrance-us.org/atoz/wom_work.asp (6. 4. 2006).
- European Population Forum 2004 (2004): »Childbearing and parenting in low fertility Countries: Enabling Choices«, dostopno na <http://www.unece.org/ead/pau/epf/present/ts2/hole.doc> (13. 10. 2005).
- European Welfare States – Information and Resources (2006): »The Social Democratic/Scandinavian Welfare Regime«, dostopno na <http://www.pitt.edu/~heinisch/concept.html> (27. 3. 2006).
- Exporter's Guide (2006): »Norway«, dostopno na http://www.cci.se/en/Trading_with_Sweden/Exporter_s_Guide/ (27. 3. 2006).
- Fitzgerald, Sara J. (2003): »Scandinavia's Changing Political and Economic Landscape«, dostopno na http://www.heritage.org/research/features/index/chapters/pdfs/index2003_chap4.pdf (27. 3. 2006).
- Freedomhouse (2005): »Country Report«, dostopno na http://www.freedomhouse.org/modulus/mod_call_dsp_country-fiw.cfm?country=6831 (7. 4. 2006).
- Hansen, Erik Jørgen, Stein, Ringen, Hannu, Uusitalo, Robert, Erikson (1993): *Welfare Trends in the Scandinavian Countries*. M.E. Sharpe, Inc., New York.
- Johnson, M. Paul (2006): »A Glossary of Political Economy Terms«, dostopno na http://www.auburn.edu/~johnspm/gloss/ceteris_paribus (15. 5. 2006)
- Kajzer, Alenka (2006): *Pojem fleksibilnosti trga dela in stanje na trgu dela v Sloveniji*. Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.
- Kerševan, Marko (2005): *Svoboda za cerkev, svoboda od cerkve*. Založba Sophia, Ljubljana.
- Kolarič, Zinka (1990): *Socialna politika in družbene ter prostorske spremembe*. FDV, Ljubljana.
- Kuhnle, Stein (1998): »The Nordic Approach To General Welfare«, dostopno na <http://www.nnn.se/intro/approach.htm> (27. 3. 2006).
- Lane, Jan-Erik, Svante O., Ersson (1987): *Politics and Society in Western Europe*. SAGE Publications, London.

- Malačič, Janez (1984): *Demografske razmere v Sloveniji*. Teorija in Praksa, 21, 7-8, str. 683-701.
- Malačič, Janez (1989): *Prebivalstvena politika*. Teorija in Praksa, 26, 3-4, str. 415-421.
- Malačič, Janez (1996): *Demografija – teorija, analiza, metode in modeli*. Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- Malačič, Janez (2005): Povsem spregledana demografska kriza. Finance, 17. nov., 222, str. 9.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2006): »Rizične življenjske situacije – Dodatek za veliko družino«, dostopno na <http://www.gov.si/mddsz/indeks.php?CID=15&ID=800> (18. 5. 2006).
- (1998): *Nacionalno poročilo - rodnostno vedenje v Sloveniji*. Znanstveno raziskovalni center SAZU, Ljubljana.
- Neyer, Gerda, Gunnar, Andersson (2004): »Contemporary Research on European Fertility«, dostopno na <http://www.demographic-research.org/special/3/1/s3-1.pdf> (17. 9. 2005).
- O. Tsuya, Noriko (2003): »Fertility and Family Policies in Nordic Countries, 1960 – 2000«, dostopno na [http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2003\(dp163/text.pdf](http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2003(dp163/text.pdf) (16. 10. 2005).
- »Paper Prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on Family Matters, Low Fertility, Families and Public Policies« (2000), dostopno na <http://www.demography.ann.edu.au/Publications/popfutures/SevilleMcD1.doc> (20. 9. 2005).
- »Political priorities and parties« (2006), dostopno na <http://www.norway.org/facts/political/priorities/priorities.htm> (27. 3. 2006).
- Radio Študent Ljubljana (2005): »Kaj poroča predlog davka na samskost?«, dostopno na <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=5790> (7. 11. 2005).
- Republiška volilna komisija (2006): »Referendum 2004 – Tehnični zakon«, dostopno na <http://www.rvk.si/tz/index3.html> (7. 6. 2006).
- Rønsen, Marit (2005): »Fertility and family policy in Norway – Is there a connection?«, dostopno na <http://www.demogr.mpg.de/Papers/Working/wp-2005-005.pdf> (13. 10. 2005).

- Stališča predsedstva SAZU o gradivu (2005): »Spremembe prebivalstva Slovenije in okoljski razvojni problemi«, dostopno na <http://www.sigov.si/mddszi/?PID=69> (18. 9. 2005).
- Stanovnik, Tine, Nada, Stropnik (1996): *Medgeneracijski transferji dohodka v Sloveniji*. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2005): »Bruto domači proizvod po kupni moči, 2000 – 2004«, dostopno na http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=864 (7. 6. 2006).
- Statistični urad Republike Slovenije (2006): »Prebivalstvo (2005/2006)«, dostopno na http://www.stat.si/tema_demografsko_preb.asp (15. 5. 2006).
- Tomšič, Matevž (2003): *Politična stabilnost kot stanje razvite demokracije*. Družboslovne razprave, 19, 42, str. 63-78.
- Trbanc, Martina (1992): *Različni socialno blaginjski sistemi in trendi v socialnih politikah*. Družboslovne razprave, 9, 14, str. 94 – 108.
- Ule, Mirjana, Metka, Kuhar (2003): *Mladi, družina, starševstvo*. FDV, Ljubljana.
- United Nations (2006): »Nordic Countries Best Place in the World«, dostopno na <http://www.scandinavica.com/culture/society/UNreport.htm> (27. 3. 2006).
- Urad za enake možnosti (2006): »Družinsko življenje in partnerstvo«, dostopno na <http://www.uem.gov.si/index.php?id=961> (6. 4. 2006).
- Urad za enake možnosti (2006): »Izzivi in usmeritve«, dostopno na <http://www.uem.gov.si/index.php?id=955> (6. 4. 2006).
- Vlada RS (2005): *Statistični podatki*. Urad za enake možnosti, Ljubljana.
- Vojnovič, Maja (ur.) (1995): *Situation Analysis of the Position of Children and families in Slovenia*. Dinicolor Vojnik, Ljubljana.
- Wikipedia, the free encyclopedia (2006): »Gini Coefficient«, dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Gini_index (15. 5. 2006).
- Wikipedia, the free encyclopedia (2006): »Robin Hood index«, dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/RobinHood_index (15. 5. 2006).
- Wolfgram, Ann F. (2006): »Population, Resources & Environment: A Survey of the Debate«, dostopno na <http://arts-sciences.cua.edu/econ/faculty/aguirre/resenv.htm> (7. 6. 2006).

Zakon o dohodnini (ZDoh-1-UPB2) (2005), dostopno na <http://dohodnina.fidus.si/zakon-o-dohodnini.php> (7. 11. 2005).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-UPB1) (2003), dostopno na <http://www.dzrs.si/index.php?id=101&sm=k&q=zakon+o+star%C5%A1evskem+varstvu+in+dru%C5%BEinskih+prejemkih&mandate=-1&unid=UPB|8C34D91688FAF8B4C1256DA60035D64C&showdoc=1> (18. 9. 2005).

Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2) (2005), dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20051008&stevilka=4349> (10. 2. 2006).

